

**Досвід Болгарії у формуванні
та впровадженні політики житлових субсидій
та заохочення до працевлаштування
одержувачів соціальної допомоги**

Липень 2009 року

Зміст

Резюме	4
1. Загальна інформація про систему соціального захисту Болгарії. Адміністративне управління та фінансування	7
2. Житлові субсидії в Болгарії	9
2.1 Житлова політика в Європі	9
2.2 Межа бідності, гарантований мінімальний дохід і мінімальна заробітна плата	10
2.2.1 Межа бідності	11
2.2.2 Гарантований мінімальний дохід	11
2.2.3 Мінімальна заробітна плата	12
2.3 Програма житлових субсидій та її правова основа	12
2.4 Критерії права на житлові субсидії. Врахування нужденності, матеріального стану та інших чинників. Площа житла та споживання енергії	12
2.4.1 Допомога на опалення	13
2.4.2 Програма соціальної інтеграції інвалідів	16
3. Заохочення працевлаштування	17
3.1 Ринок праці та рівень зайнятості	17
3.2 Програми активної допомоги у сфері зайнятості та їх правова основа	17
3.3 Заходи, спрямовані на скорочення безробіття – цільові групи та правила надання допомоги	19
3.3.1 Програми заохочення зайнятості і навчання	20
3.3.1.1 Національна програма "Від соціальної допомоги до трудової діяльності"	22
3.3.1.2 Національна програма "Допомога інвалідам"	24
3.3.1.3 Національна програма "Допомога громадянам передпенсійного віку"	25
3.3.1.4 Програма "Послуги особам, які активно шукають роботу на ринку праці"	25
3.3.1.5 Національна програма "Підтримка материнства"	25
3.3.2 Заходи зі сприяння працевлаштуванню	26
3.3.2.1 Влаштування безробітних на роботу на умовах неповного робочого дня	27
3.3.2.2 Працевлаштування молоді віком до 29 років	27
3.3.2.3 Працевлаштування безробітних жінок віком понад 50 років і чоловіків віком понад 55 років	28
3.3.2.4 Допомога у здобутті професійної кваліфікації через навчання робітничим професіям та стажування	28
3.3.3 Професійне навчання	29
3.3.4 Інші ініціативи зі скорочення безробіття	30
3.3.4.1 Проект "Чарівна Болгарія"	30
3.3.4.2 Створення можливостей працевлаштування через підтримку бізнесу	31

3.3.4.3 Надання соціальних послуг з одночасним працевлаштуванням	33
3.3.5 Впровадження програм залучення до громадських робіт та інших аналогічних заходів – здобутки та нереалізовані можливості	34
4. Успіхи та невдачі	36
5. Висновки та рекомендації	38
6. Бібліографія / Джерела інформації	39
Додаток 1. Структура системи житлових субсидій та заохочення зайнятості	40
Додаток 2. Існуючі національні програми, проекти і заходи для роботодавців	41
Додаток 3. Мінімальні місячна заробітна плата у Болгарії	45
Додаток 4. Статті 10, 11 Порядку застосування Закону "Про соціальну допомогу"	46

Резюме

Чисельність **населення** Болгарії 2006 року становила 7 385 367 осіб. За даними останнього перепису населення, що проводився Державним інститутом статистики Болгарії 2001 року, у Болгарії проживають болгари, турки, цигани, росіяни, вірмени, македонці, греки, українці, євреї, румуни та особи інших національностей. У Болгарії проживає одна з найбільших циганських громад у Європі – 400-900 тис. осіб, або 5%-12% населення країни. Національною валютою Болгарії є лев; в одному євро 1,95 лева.

Управління **системою соціального захисту та соціальної інтеграції** здійснює Міністерство праці та соціальної політики через два державних виконавчих органи: Агентство соціальної допомоги і Національне агентство зайнятості. Ці два агентства впроваджують урядову соціальну політику в сфері соціальної допомоги на житло та активізації зайнятості. Агентство соціальної допомоги має 28 регіональних дирекцій і 148 районних дирекцій на території країни. Основним напрямком діяльності Агентства соціальної допомоги є надання соціальної допомоги і соціальних послуг різним категоріям населення. Національне агентство зайнятості налічує 9 регіональних дирекцій і 109 районних відділів праці. Для поліпшення обслуговування безробітних і зайнятих громадян у більшості районних відділів праці створено філіали, загальна кількість яких сьогодні дорівнює 166. Державний бюджет є основним джерелом фінансування діяльності обох агентств. Болгарії вдалося добре скоординувати потоки фінансування, що надається міжнародними фінансовими організаціями – ПРООН, МВФ, Світовим банком та іншими.

Оскільки в Болгарії відсутнє офіційне визначення понять "**безпритульність**" та "**ізоляція від житла**", експерти з питань житлової політики користуються європейською типологією безпритульності та ізоляції від житла. У 1989 році, коли в Болгарії почався перехідний період, 93% житла перебувало в приватній власності. Процеси приватизації та реституції не спричинили значних змін у складі і структурі житлового фонду. Відповідно до наявних статистичних даних, 2005 року його структура була такою: 96,8% – приватне житло, 3,2% – державне/муніципальне житло.

На початку 2001 року ситуація з **безробіттям** у країні досягла критичної позначки – рівень безробіття сягнув 18,5%. За період до грудня 2008 року він опустився до 6,7%, що може бути пояснене економічними перетвореннями та залученням іноземних інвестицій, які посилюють позитивний ефект впровадження низки програм, покликаних допомогти безробітним громадянам знайти своє місце на ринку праці. За основний підхід було вибрано створення субсидованих робочих місць з певною мінімальною заробітною платою (згідно з встановленими національними стандартами) та припинення виплати соціальної допомоги особам, які не працюють.

У сфері соціальної допомоги, допомоги на житло та зайнятості у Болгарії застосовуються три основні показники. Їх значення періодично коригуються на виконання відповідних рішень Кабінету Міністрів і відіграють роль своєрідних порогів, з якими звіряється фактичний матеріальний стан громадян, і які правлять за орієнтири для захисту прав громадян, пов'язаних із забезпеченням житлом і зайнятістю. Цими трьома показниками є межа бідності, гарантований мінімальний дохід та мінімальна заробітна плата. Востаннє вартісна величина **межі бідності** була встановлена урядом 31 жовтня 2008 року на рівні 194 левів (на 2009 рік). **Гарантований мінімальний дохід** також встановлюється урядом; він править за основу розрахунку розмірів соціальних виплат. Станом на 1 січня 2009 року гарантований мінімальний дохід дорівнював 65 левів. **Мінімальна заробітна плата** є фундаментальним поняттям у Кодексі законів про працю Болгарії. На 2009 рік мінімальну заробітну плату встановлено в розмірі 240 левів, що дорівнює 122,71 євро. Законодавчо встановлена у Болгарії мінімальна заробітна плата є найнижчою в Європейському Союзі.

У Болгарії існує два типи **житлових субсидій**, які надаються за різними програмами Агентства соціальної допомоги: (1) програмою допомоги малозабезпеченим громадянам в оплаті послуг опалення та (2) програмою соціальної інтеграції інвалідів, яка має два компоненти, пов'язані з наданням допомоги на житло. Одним з найбільш поширених видів житлових субсидій є допомога в оплаті послуг опалення в зимовий період; повна назва програми – "Цільовий соціальний захист у формі допомоги на опалення". За цією програмою громадянам, які перебувають у скруті, **відшкодовуються витрати на опалення**. Розмір допомоги на опалення розраховується на основі ціни 350 кВт електроенергії (вартість 250 кВт розраховується за денним тарифом, а вартість 100 кВт розраховується за нічним тарифом). Розмір допомоги на опалення на опалювальний сезон 2009/10 р.р. встановлено на рівні 276,15 левів (141 євро). Допомога виплачується раз на місяць, тобто в розмірі 55,23 левів на місяць. Порівняно з попереднім опалювальним сезоном, розмір допомоги на опалення зменшився. Житлові субсидії **інвалідам** поділяються на два типи: (1) щомісячна допомога на оплату інформаційних і телекомунікаційних послуг в розмірі 13 левів (7 євро) або 20% гарантованого мінімального доходу; (2) щомісячна допомога на оплату оренди муніципального житла, що виплачується до завершення періоду, на який оцінено соціальні умови одержувача.

Болгарія завжди віддавала перевагу **активним програмам зайнятості**, зокрема схемам тимчасового працевлаштування. В умовах економічного спаду і відсутності активності на ринку праці, що мають місце з початку перехідного періоду (з 1989 року), заходи в рамках активних програм зайнятості вживаються для повернення безробітних осіб до трудової діяльності. Таких заходів, програм і проектів за останні 12-13 років на державному рівні було вжито й впроваджено понад 20. Їх можна поділити на чотири великі групи: (1) програми і проекти, що впроваджуються урядом Болгарії; (2) заходи в рамках виконання Закону про заохочення трудової діяльності; (3) навчальні програми; (4) інші ініціативи, спрямовані на підвищення рівня зайнятості. На реалізацію цих програм Національне агентство зайнятості витрачає значну частку свого бюджету. Іншою важливою національною програмою є так звана Програма підтримки материнства, яка набула поширення в останні два роки. Районні відділи праці надають соціально значимі послуги як безробітним, так і роботодавцям. У даному звіті описуються всі заходи, що здійснюються Національним агентством зайнятості, а також їх вплив на цільові групи населення. Найбільшою мірою допомагають скоротити рівень безробіття перші чотири групи заходів.

Принцип **навчання упродовж усього життя** спрямований на підвищення професійного рівня громадян та опанування ними нових професійних навичок, що підвищує їх шанси у пошуках (кращої) роботи. Тому уряд Болгарії надає великого значення професійному навчанню і перенавчанню безробітних осіб. 2007 року курси професійного навчання закінчили 29 535 безробітних осіб, з яких працевлаштувалося 15 216 громадян. Загалом, місцеві відділи праці організували 143 курси професійного (пере)навчання для працюючих осіб. Найбільше слухачів відвідало організовані на запити роботодавців курси підготовки операторів ПЕОМ, спеціалістів текстильної галузі, малярів, плиточників, штукатурів, операторів дорожньої та будівельної техніки, фахівців з ландшафтної архітектури тощо.

У програми заохочення працевлаштування інтегровано й **інші ініціативи** та програми. Вони допомагають залучити додаткові кошти донорів, необхідні для реалізації заходів із заохочення трудової діяльності. Серед цих заходів слід виділити (1) проект "Чарівна Болгарія" загальною вартістю 43 552 367 левів (22 268 313 євро), в рамках якого 2009 року впроваджується 248 підпроектів; (2) проект "Створення можливостей працевлаштування через підтримку бізнесу", за яким було створено мережу з 43 бізнес-центрів, 10 бізнес-інкубаторів і 15 осередків допомоги у працевлаштуванні на всій території Болгарії; (3) проект "Надання соціальних послуг з одночасним працевлаштуванням", в рамках якого реалізовується альтернативна – на основі

територіальних громад – модель надання соціальних послуг вразливим верствам населення з одночасним випробуванням нової схеми працевлаштування осіб передпенсійного віку.

Заходи, спрямовані на швидке скорочення рівня безробіття, мають супроводжуватися впровадженням механізмів забезпечення стабільності та поліпшення зайнятості вже працюючих громадян. Щомісячна заробітна плата осіб, працевлаштованих за схемами субсидованої зайнятості, не повинна бути прив'язана тільки до мінімальної заробітної плати. Створення осередків надання соціальних послуг має супроводжуватися реалізацією інших серйозних заходів, що забезпечують високу якість послуг. Недооцінка важливості таких заходів, як нагляд, навчання та подальший контроль може спричинити виникнення низки проблем – насильство у сім'ї, незадовільну якість послуг тощо.

Попри беззаперечний успіх Болгарії у розв'язанні проблеми безробіття, слід зауважити, що досягнуті результати були б кращими, якби функції реалізації зазначених програм і заходів були делеговані органам місцевого самоврядування та відповідальним особам на місцях. Розроблення добре спланованої й виваженої програми у сфері житлової політики є завданням надзвичайної важливості. Багато хто втратив дім і опинився на вулиці через впровадження недостатньо дієвої житлової політики. Боротьба з безпритульністю і поліпшення умов життя мають стати пріоритетним напрямком роботи органів влади найвищого рівня. Важливо налагодити добрі зв'язки між роботодавцями і молоддю ще під час їх навчання у школі. Цьому можуть сприяти трудова практика, програми стажування та інші форми залучення молоді до трудової діяльності, які допомагають юнакам і дівчатам сформувавши потребу в роботі, зорієнтуватися у виборі професії та здобути певні професійні навички.

1. Загальна інформація про систему соціального захисту Болгарії. Адміністративне управління та фінансування

За даними Державного інституту статистики, 2006 року чисельність населення Болгарії складала 7 385 367 осіб включно з громадянами Болгарії, що проживають за кордоном (їх налічується приблизно 700 тис.). Головна демографічна тенденція полягає у старінні населення, що призводить до "природного" зростання середнього віку населення. 2000 року середній вік населення дорівнював 39,9 років, 2008 року – 41,5 років. Станом на кінець 2007 року чисельність населення працездатного віку дорівнювала 4,817 млн. чоловік або 63% загальної чисельності населення. За останні роки кількість громадян працездатного віку скоротилася приблизно на 3 тис. чоловік.

Дані останнього перепису населення, що проводився Державним інститутом статистики 2001 року, свідчать про такий національно-етнічний склад населення Болгарії (згідно із заявами респондентів): болгары – 6 655 210 осіб, турки – 746 664 особи, цигани – 370 908 осіб, росіяни – 15 595 осіб, вірмени – 10 382 особи, валахи – 10 566 осіб, македонці – 5 071 особа, греки – 3 408 осіб, українці – 2 489 осіб, євреї – 1 363 особи, румуни – 1 088 осіб, особи інших національностей – 18 792. При цьому, однак, 62 108 осіб не віднесли себе до тієї чи іншої етнічної групи. У Болгарії проживає одна з найбільших у Європі циганських громад, чисельність якої становить 400-900 тис. осіб або 5%-12% населення країни¹.

Управління болгарською системою соціального захисту та соціальної інтеграції здійснюється Міністерством праці та соціальної політики через два державних виконавчих органи: Агентство соціальної допомоги і Національне агентство зайнятості. Ці два агентства впроваджують урядову соціальну політику в сфері зайнятості і соціальної допомоги на житло (див. додаток 1).

Агентство соціальної допомоги² є виконавчим органом Міністерства праці та соціальної політики і розпорядником бюджетних коштів другого рівня. Агентство соціальної допомоги є юридичною особою, має бюджет головного офісу; його роботою керує виконавчий директор. Агентство соціальної допомоги має 28 регіональних дирекцій і 148 районних дирекцій по всій країні. Основним напрямком діяльності Агентства соціальної допомоги є надання соціальної допомоги і соціальних послуг різним категоріям населення. Крім того, воно здійснює моніторинг для забезпечення відповідності встановленим критеріям і стандартам надання соціальних послуг та контролює дотримання встановленого графіку роботи організаціями, що надають соціальні послуги.

Національне агентство зайнятості³ є виконавчим органом Міністерства праці та соціальної політики, відповідальним за впровадження державної політики зайнятості. Зайнятість надає громадянам можливість реалізувати свій потенціал і навички і захищає їхні права на гідне існування та активну участь у суспільному житті. Національне агентство зайнятості провадить свою діяльність згідно з положеннями Закону про заохочення зайнятості, відповідних підзаконних актів, Кодексу законів про працю та інших актів законодавства. Головні функції Національного агентства зайнятості включають реєстрацію безробітних осіб, які активно шукають роботу, ведення обліку вакантних робочих місць, співробітництво з муніципалітетами і роботодавцями у розробці планів дій з урахуванням інтересів муніципалітетів і держави,

¹ В ході проведення перепису населення 2001 року до циган віднесли себе 370 908 осіб (4,8% населення). Результати незалежного дослідження, проведеного Світовим Банком, ПРООН і Радою Європи свідчать про вдвічі більшу чисельність циган у Болгарії – 700-900 тис. осіб.

² Адреса веб сайту Агентства соціальної допомоги Болгарії болгарською мовою:
http://www.asp.government.bg/ASP_Client/jsp/main.jsp

³ Адреса веб сайту Національного агентства зайнятості болгарською та англійською мовами:
http://www.az.government.bg/eng/index_en.asp

організацію курсів професійного (пере)навчання і мотиваційних програм для безробітних осіб. Персонал агентства поділяється на загальний і спеціалізований. В структурі агентства існує п'ять дирекцій і одна загальна дирекція. Загальна дирекція відповідає за надання послуг з працевлаштування і налічує 9 регіональних дирекцій і 109 районних відділів праці. З метою підвищення рівня обслуговування безробітних і працюючих громадян, у більшості районних відділів праці створено філії, загальна кількість яких сьогодні дорівнює 166.

Як видно з додатку 1, Агентство соціальної допомоги і Національне агентство зайнятості є структурами з централізованим управлінням. На міському рівні існують консультативні органи і висувуються різноманітні ініціативи, але управління здійснюється на центральному рівні. У перехідний період сформувався певний рух в напрямку децентралізації, але він так і не перетворився на загальну тенденцію. В системі соціальної допомоги кілька разів відбувалася децентралізація, на зміну якій знову приходила централізація. В результаті останніх змін 1 січня 2003 року уряд Сімеона Сакс-Кобургського в черговий раз централізував систему соціальної допомоги з метою підвищення ефективності її функціонування. В той час у структурі Міністерства праці та соціальної політики і було створено Агентство соціальної допомоги з функціями розпорядника бюджетних коштів другого рівня, а після ухвалення Положення про структуру агентства воно почало діяти виключно як контролюючий орган. У зазначений період Агентство соціальної допомоги здійснювало централізоване управління і контроль за діяльністю 272 відділів соціальної допомоги (на рівні LAU-I) та 28 регіональних управлінь соціальної допомоги (на рівні NUTS-III).

Зазвичай Національне агентство зайнятості та Агентство соціальної допомоги тісно взаємодіють і добре координують свою роботу як на центральному, так і на місцевому рівні. За останні вісім років було впроваджено низку інституційних механізмів координації, що великою мірою забезпечило досягнення Болгарії у сфері зайнятості. Координація двох агентств забезпечується також на законодавчому рівні. Як наслідок всі програми обох агентств розробляються і впроваджуються у тісній співпраці. Незважаючи на очевидні переваги, централізований метод управління часто перешкоджає ретельному врахуванню специфіки місцевих умов, через що багато місцевих проблем залишаються нерозв'язаними. Нерідко адміністративні підрозділи відділів праці та відділів соціальної допомоги виявляються ізольованими й усунутими від розв'язання місцевих питань, а органи місцевого самоврядування і громадські організації практично не впливають на їх структуру. Під час останньої виборчої кампанії у Болгарії політики багато говорили про свої наміри знову децентралізувати систему зайнятості та соціальних послуг і делегувати їхні функції органам місцевого самоврядування.

Державний бюджет є основним джерелом фінансування діяльності обох агентств. Механізм фінансування регулюється державними стандартами і нормативними актами, прийнятими відповідно до Закону про державний бюджет. Кожного року Кабінет Міністрів встановлює річні норми залежно від запитів на бюджетне фінансування, одержаних від різних міністерств і відомств. Болгарії вдалося добре скоординувати потоки фінансування, що надається міжнародними фінансовими організаціями – ПРООН, МВФ, Світовим банком та іншими. Програми підвищення рівня зайнятості одержують також і місцеве фінансування, що дозволяє органам місцевого самоврядування мобілізувати власні місцеві ресурси для створення нових робочих місць.

2. Житлові субсидії в Болгарії

2.1 Житлова політика в Європі

У Болгарії відсутнє офіційне визначення понять "безпритульність" та "ізоляція від житла". Експерти з питань житлової політики користуються європейською типологією безпритульності та ізоляції від житла (ETHOS)⁴, розробленою федерацією FEANTSA⁵. Широко використовується також і неофіційне визначення "безпритульності", згідно з яким до безпритульних відносяться лише ті громадяни, в яких відсутнє будь-яке житло, і які ночують на вулиці, в парках та інших громадських місцях.

Інформація про житлові умови громадян Болгарії збирається в ході проведення регулярних переписів населення. За результатами аналізу типології ETHOS було визначено, що Державний інститут статистики може надавати дані щодо 13 різних категорій громадян, яких водночас можна об'єднати в одну загальну групу осіб, які проживають в "примітивних помешканнях", тобто таких, які не забезпечують нормальні житлові умови.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця болгарської та європейської типології ізоляції від житла

Європейська типологія безпритульності та ізоляції від житла (ETHOS)	Типологія Інституту соціології Академії наук Болгарії ⁶
<ul style="list-style-type: none">• <i>Без даху над головою</i> – відсутність в особи будь-якого укриття, через що вона мусить спати просто неба;• <i>Безпритульний</i> – відсутність в особи "стаціонарного" місця для ночівлі (наприклад, в певній установі чи в притулку);• <i>Проживання у нестабільних умовах</i> – проживання під загрозою втратити місце для проживання через виселення, насильство та з інших причин;• <i>Проживання в неадекватному помешканні</i> – автофургоні, незаконних таборах, непридатних і перенаселених помешканнях.	<ul style="list-style-type: none">• "Явно" безпритульні – особи без даху над головою, змушені спати просто неба;• "Прихована безпритульність" – спільне проживання в одному помешканні кількох родин;• "Потенційно" безпритульні – особи, які проживають в тимчасових помешканнях/притулках;• "Активні" безпритульні – особи, що збанкрутіли або втратили дах над головою через певне лихо; особи, які будують собі житло самостійно, щоб врятуватися від безпритульності, або вирішують проблему відсутності житла іншим шляхом;• "Особливі" безпритульні – особи, які володіють житлом, але при цьому не мають місця для проживання.

⁴ Європейська типологія безпритульності та ізоляції від житла (ETHOS) є засобом поліпшення розуміння і виконання кількісного аналізу безпритульності в Європі; крім того, вона є "мовою" міжнародного спілкування з питань безпритульності. Її було започатковано 2005 року з кількома цілями – як основу для обговорень, для збирання даних, формування політики, здійснення моніторингу та для використання у засобах масової інформації. Див. веб сайт <http://www.feantsa.org/code/EN/pg.asp?Page=484>.

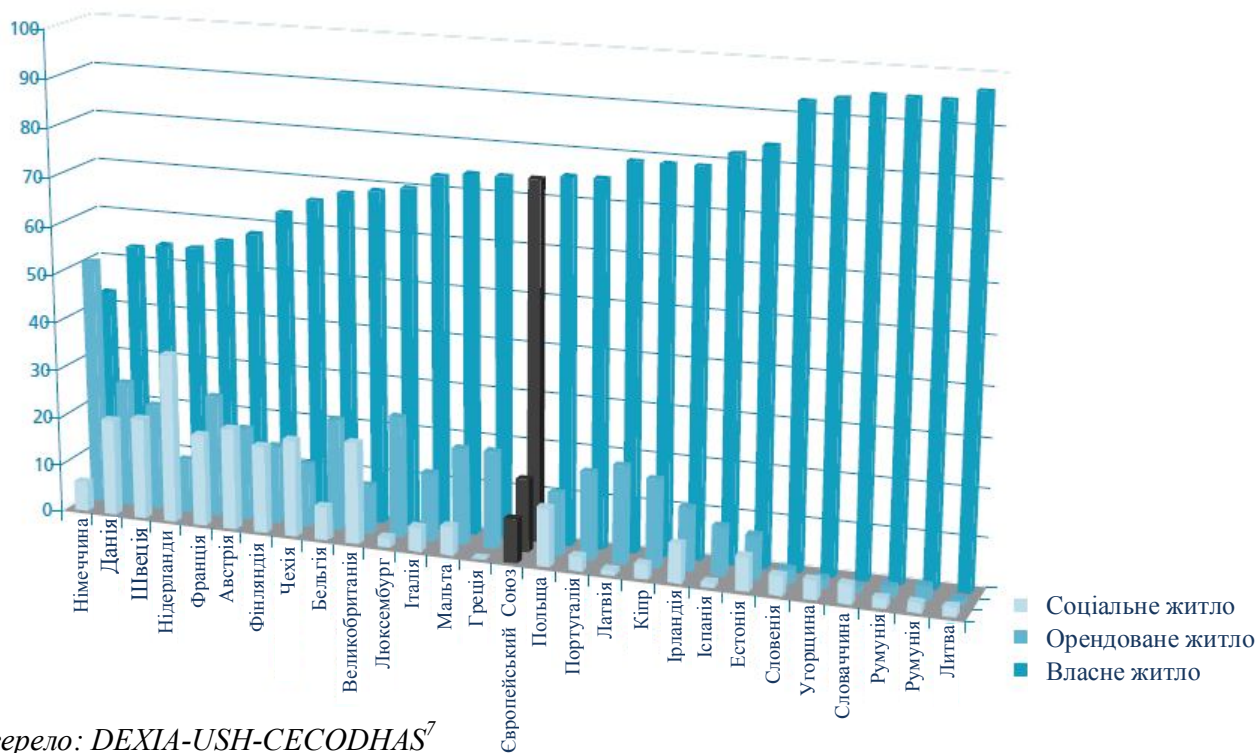
⁵ FEANTSA – європейська федерація національних організацій, що працюють з безпритульними особами, була заснована 1989 року як європейська недержавна організація для запобігання виникненню та пом'якшення проблем бідності та соціальної ізоляції осіб, які є безпритульними, чи яким загрожує безпритульність. Див. веб-сайт <http://www.feantsa.org>.

⁶ Національний звіт за 2007 р., Іскра Дандолова. *Безпритульність і безпритульні в Болгарії*, Іскра Дандолова.

За даними Державного інституту статистики, станом на 31 грудня 2007 року житловий фонд країни налічував 3 746 758 помешкань, з яких 2 372 522 знаходилося у містах і 1 374 236 – у сільській місцевості. 2007 року на тисячу населення припадало 491 помешкання. В одному помешканні проживає в середньому 2,04 особи (в містах – 2,28 особи, на селі – 1,63 особи). Середня площа житла на одну особу становить 20,13 м² (у містах – 17,72 м², у селах – 25,97 м²).

1989 року, коли в Болгарії почався перехідний період, 93% житла перебувало в приватній власності. Процеси приватизації та реституції не спричинили значних змін у складі і структурі житлового фонду. Відповідно до наявних статистичних даних, 2005 року його структура була такою: 96,8% – приватне житло, 3,2% – державне/муніципальне житло. Частка державного та муніципального житла є найбільшою у столиці (6%) та великих містах (3,6%). Діаграма 1 ілюструє розподіл житлової нерухомості за формою власності у 27 країнах ЄС включно з Болгарією.

Діаграма 1. Розподіл житла за формою власності у 27 країнах ЄС

Джерело: DEXIA-USH-CECODHAS⁷

2.2 Межа бідності, гарантований мінімальний дохід і мінімальна заробітна плата

У сфері соціальної допомоги, допомоги на житло та зайнятості у Болгарії застосовуються три основних показники. Їх значення періодично коригуються на виконання відповідних рішень Кабінету міністрів і відіграють роль своєрідних порогів, з якими звіряється фактичний матеріальний стан громадян, і які правлять за орієнтири для захисту прав громадян, пов'язаних із забезпеченням житлом і зайнятістю. Цими трьома показниками є межа бідності, гарантований мінімальний дохід та мінімальна заробітна плата.

⁷ Будівництво соціального житла в Європейському Союзі: коли загальні інтереси збігаються з інтересами громад, CECODHAS-USH-Dexia, 2007 р.

2.2.1 Межа бідності

Востаннє вартісна величина **офіційної межі бідності** була встановлена урядом 31 жовтня 2008 року на рівні 194 левів (на 2009 рік)⁸. Межу бідності визначено як 60% середнього чистого еквівалентного доходу по країні; вона править за грошовий критерій віднесення громадян до категорії бідних. Вартісна величина межі бідності має гарантувати задоволення "мінімальних життєвих потреб людини"; вона є еквівалентом фактичних витрат на харчування, достатнього для щоденного споживання 2700 кілокалорій на день. Межа бідності є важливим інструментарієм соціальної політики. 2006 року група експертів Міністерства праці та соціальної політики, Державного інституту статистики, Академії наук Болгарії та організацій – соціальних партнерів розробили методологію встановлення і щорічного коригування вартісної величини межі бідності. Розрахунок вартісної величини межі бідності спирається на дані обстеження бюджетів домогосподарств, яке проводиться у Болгарії щороку Державним інститутом статистики. На 2007 рік вартісна величина межі бідності була встановлена на рівні 152 левів, на 2008 рік – 166 левів, а на 2009 рік – 194 леви (станом на 1 січня 2009 року)⁹. Офіційно встановивши вартісну величину межі бідності на 2009 рік, уряд виконав взятє на себе зобов'язання в рамках Тристороннього пакту про економічний і соціальний розвиток Болгарії на період до 2009 року, згідно з яким межа бідності "має бути покладена в основу системи соціального захисту"¹⁰. Вартісна величина межі бідності була встановлена за погодженням з представниками соціальних партнерів у Національній раді трьохстороннього соціального партнерства. Межа бідності використовується передусім для обчислення розмірів житлових субсидій та соціальної допомоги безробітним громадянам.

2.2.2 Гарантований мінімальний дохід

Гарантований мінімальний дохід також встановлюється урядом; він править за основу розрахунку розмірів соціальних виплат¹¹. Закон "Про соціальну допомогу" визначає гарантований мінімальний дохід як "законодавчо встановлену величину, що править за основу визначення розмірів соціальної допомоги для забезпечення мінімального доходу, який би гарантував задоволення основних життєвих потреб громадян з урахуванням їхнього віку, сімейного стану¹², стану здоров'я та рівня добробуту"¹³. Станом на 1 січня 2009 року гарантований мінімальний дохід дорівнював 65 левів. Порівняно з попереднім роком, він збільшився майже на 20% (з 55 левів). До останнього підвищення гарантований мінімальний дохід залишався незмінним з середини 2005 року. Фактичні значення мінімального гарантованого доходу встановлюються диференційовано для різних категорій населення та типів соціальної допомоги. При цьому використовуються спеціальні коефіцієнти для врахування одержуваних житлових субсидій.

⁸ Постанова уряду від 31 жовтня 2008 року; адреса у мережі Інтернет: www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0175&n=3927&g.

⁹ Див. веб сайт Кабінету Міністрів Болгарії: <http://www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0175&n=3927&g>.

¹⁰ Тристоронній пакт про економічний і соціальний розвиток Болгарії на період до 2009 року, розділ 10.3.

¹¹ Закон "Про соціальну допомогу", стаття 12(3).

¹² На початку перехідного періоду законодавство Болгарії передбачало надання соціальної допомоги домогосподарству незалежно від кількості сімей, які фактично входили до складу домогосподарства. Після внесення відповідних змін і доповнень до Закону "Про соціальну допомогу" соціальна допомога призначається на сім'ю, а не на домогосподарство, яке може включати більш ніж одну сім'ю. Тому у Болгарії при обговоренні питань соціальної допомоги замість поняття "домогосподарство" вживається поняття "сім'я".

¹³ Закон "Про соціальну допомогу", пункт 1.10 додаткових положень.

2.2.3 Мінімальна заробітна плата

Мінімальна заробітна плата є фундаментальним поняттям у Кодексі законів про працю Болгарії. Як і вартісна величина межі бідності, мінімальна заробітна плата встановлюється урядом. Розміри мінімальної заробітної плати за тиждень і за день обчислюються на основі однакових базових показників з врахуванням кількості робочих днів. До 2003 року розмір мінімальної заробітної плати коригувався кілька разів на рік, а з 2003 року він встановлюється на черговий рік рішенням Кабінету Міністрів; при цьому Кабмін також встановлює час її чергового коригування (див. додаток 3). Мінімальна заробітна плата відіграє важливу роль у впровадженні державних програм субсидованої зайнятості й розрахунку розмірів податків і внесків на соціальне, медичне і пенсійне страхування. На 2009 рік мінімальну місячну заробітну плату встановлено в розмірі 240 левів, що дорівнює 122,71 євро. Законодавчо встановлена у Болгарії мінімальна заробітна плата є найнижчою в Європейському Союзі. Законодавство не встановлює зв'язок між гарантованим мінімальним доходом і мінімальною заробітною платою. У період з 2005 по 2008 р.р. мінімальна заробітна плата зростала щороку, у той час як гарантований мінімальний дохід залишався незмінним. 2009 року після підвищення на 5,11 євро гарантований мінімальний дохід становить 27% мінімальної заробітної плати. Таке співвідношення є явно недостатнім.

2.3 Програма житлових субсидій та її правова основа

Базовим показником, на основі якого визначається розмір допомоги на житло, є гарантований мінімальний дохід, описаний в розділі 2.1.1. Закон "Про соціальну допомогу" є базовим законом, що встановлює порядок призначення житлових субсидій. Фактичний розмір допомоги на житло визначається на основі *диференційованого мінімального доходу* – частки гарантованого мінімального доходу, що залежить від ступеню нужденності та матеріальних потреб конкретних категорій одержувачів, які формуються за ознаками віку, типу домогосподарства (наприклад, для одиноких літніх громадян і подружніх пар встановлюються різні умови) та групи інвалідності.

Як свідчать офіційні дані, найбільшою мірою на ризик бідності наражаються цигани і одинокі громадяни. З урахуванням цього 2007 року 253 648 бідним особам і сім'ям було призначено щомісячну допомогу, одноразову допомогу і адресну допомогу відповідно до Закону "Про соціальну допомогу". Сума виплаченої 2007 року соціальної допомоги сягнула 74 039,08 мільйонів левів, тобто кожна сім'я чи особа, якій було призначено державну соціальну допомогу, одержала за рік 291,89 левів (149 євро). Ці суми включають житлові субсидії, розміри яких очевидно є дуже маленькими і явно недостатніми для сімей з більш ніж однією дитиною.

У Болгарії існує два типи житлових субсидій, які надаються за різними програмами Агентства соціальної допомоги – (1) програмою допомоги малозабезпеченим громадянам в оплаті послуг опалення та (2) програмою соціальної інтеграції інвалідів, яка має два компоненти, пов'язані з наданням допомоги на житло.

2.4 Критерії права на житлові субсидії. Врахування нужденності, матеріального стану та інших чинників. Площа житла та споживання енергії

Надання житлових субсидій та допомоги у працевлаштуванні здійснюється за двома різними системами. Адміністративне управління обома системами покладається на Міністерство праці та соціальної політики. Крім правил і нормативних документів, у сфері боротьби з соціальною ізоляцією існує величезна кількість стратегічних планів та аналітичних звітів, які дозволяють одержати уявлення про поточний стан справ у даній сфері. Правила призначення житлових субсидій розроблялися ще на етапі підготовки Болгарії до вступу до ЄС.

Закон "Про соціальну допомогу" – основний закон, яким регулюється діяльність з надання соціальної допомоги і житлових субсидій. За цим законом соціальна допомога поділяється на три

групи – щомісячна допомога, адресна допомога і допомога, що виплачується одноразово. Соціальна допомога призначається з врахуванням таких характеристик заявників/одержувачів – дохід, майно, сімейний стан, стан здоров'я, соціально-економічний статус, вік тощо. Найбільший недолік чинного порядку призначення допомоги полягає в тому, що він обмежує дії та рішення соціального працівника застосуванням формально визначених критеріїв права на допомогу. У країні практично не проводиться соціальна робота, яка б спрямовувалася на підтримку осіб, які перебувають у скруті. Соціальні працівники займаються обчисленням розмірів диференційованого мінімального доходу, врахуванням характеристик кожного заявника/одержувача та розрахунками розмірів їх мінімального гарантованого доходу.

2.4.1 Допомога на опалення

Однією з найпоширеніших форм житлових субсидій є допомога на оплату послуг опалення в осінньо-зимовий період; повна назва програми – "Цільовий соціальний захист у формі допомоги на опалення". За цією програмою громадянам, які перебувають у складних соціальних умовах, відшкодовуються витрати на опалення. Витрати на опалення відшкодовуються лише частково і в першу чергу таким категоріям громадян, як самотні особи похилого віку, особи з тривалим строком інвалідності, одинокі матері/батьки. Розмір допомоги на опалення встановлюється кожного року з урахуванням поточних цін на енергоносії, що використовуються для опалення. Адресна допомога на опалення надається на період 5 місяців у формі одноразової авансової грошової виплати на весь опалювальний сезон незалежно від виду енергії, що використовується для опалення.

Згідно з Розпорядженням Мінпраці № 5 від 30 травня 2003 року право на адресну допомогу на опалення мають особи та сім'ї, чий фактичний дохід є меншим за диференційований мінімальний дохід для цілей опалення (ДМДО). Диференційований мінімальний дохід для цілей опалення визначається на основі гарантованого мінімального доходу (ГМД) та відповідних порогових величин для різних цільових категорій населення. Це означає, що його величина є різною для різних цільових категорій населення. Величини ДМДО, встановлені на опалювальний сезон 2009/2010 р.р., подано у таблиці 2.

Таблиця 2. Розміри ДМДО, встановлені Розпорядженням Мінпраці № RD 07-5/16.05.2008 для цілей призначення адресної допомоги на опалення різним категоріям населення на опалювальний сезон 2009-2010 р.р.

Цільові категорії населення відповідно до розділу 3 статті 2	ГМД	%	ДМДО
Одинокі особи	65	210,0	136,50
Одинокі особи з постійною втратою працездатності на 50% і більше	65	249,6	162,24
Діти-інваліди	65	196,8	127,92
Одинокі батьки з дитиною віком до 18 років або дитиною, яка навчається у середньому спеціальному чи середньому професійному навчальному закладі, віком не більше 20 років	65	249,6	162,24
Кожен з подружжя	65	144,0	93,60
Діти віком до 18 років та діти, які навчаються у середніх спеціальних або середніх професійних навчальних закладах, віком не більше 20 років	65	157,2	102,18
Діти-інваліди	65	196,8	127,92
Особи, які спільно проживають з іншими особами або сім'ями	65	201,6	131,04
Вагітні жінки за 45 днів до пологів	65	183,6	119,34
Батьки, які виховують дитину віком до 3 років	65	183,6	119,34
Особи віком понад 70 років	65	183,6	119,34
Самотні особи віком понад 65 років	65	274,8	178,62
Самотні особи віком понад 75 років	65	288	187,20
Особи, які втратили працездатність на 50% і більше	65	183,6	119,34
Особи з постійною втратою працездатності на 70% і більше	65	223,2	145,08
Особи, які втратили працездатність на 90% і більше	65	274,8	178,62

Крім зазначених вище категорій громадян, право на допомогу мають особи та сім'ї, в яких середньомісячний дохід за шість місяців, що передують місяцю подання заяви, є нижчим за диференційований мінімальний дохід, і які задовольняють вимоги статей 10, 11 Положення про застосування Закону "Про соціальну допомогу". Ці вимоги вміщено в додатку 4; вони стосуються забезпеченості житлом, зайнятості, рівня доходу, сімейного стану тощо.

Розмір допомоги на опалення розраховується на основі ціни 350 кВт електроенергії (вартість 250 кВт розраховується за денним тарифом, а вартість 100 кВт розраховується за нічним тарифом). Розмір допомоги на опалення на опалювальний сезон 2009/10 р.р. встановлено на рівні 276,15 левів (141 євро). Допомога виплачується раз на місяць, тобто в розмірі 55,23 левів на місяць. Порівняно з попереднім опалювальним сезоном, розмір допомоги на опалення зменшився. Допомогу можна одержати готівкою або банківським переказом на рахунок одержувача.

Приклад: Сім'я з двох літніх осіб

Для кожного члена сім'ї, що складається з чоловіка й жінки, які проживають разом і одержують мінімальний дохід (кожен з них одержує соціальну пенсію в розмірі 106,07 левів), встановлюється коефіцієнт 144%. Відповідно, розмір одноразової допомоги на оплату послуг опалення обчислюється за формулою $(144\% \times 2) \times 65 \text{ левів} = 187,20 \text{ левів}$.

Водночас, вони б не мали права на адресну допомогу на опалення, якщо б їхній дохід перевищував розмір соціальної пенсії (136,08 левів). А якби соціальну пенсію одержував тільки один з подружжя, а в іншого були відсутні доходи від трудової діяльності чи з інших джерел, тоді б сім'я мала право на адресну допомогу на опалення.

У звіті Агентства соціальної допомоги зазначається, що в опалювальному сезоні 2008/2009 р.р. (з 1 листопада по 31 березня) допомогу на опалення було призначено 256 763 громадянам, що на

Приклад: самотня мати

Тетяна – самотня мати, яка сама виховує дитину, тому що її чоловік помер три року тому. Дочку звати Наталія. Їй вісім років, і вона навчається у середній школі. Оскільки сім'я складається з двох осіб, до неї застосовується два різних коефіцієнти.

Як самотній матері, яка сама виховує дитину, Тетяні присвоєно коефіцієнт 249,6% гарантованого мінімального доходу (тобто 162,24 леви). Диференційований дохід сім'ї обчислюється за такою формулою: $(249,6\% \text{ (для Тетяни)} + 196,8\% \text{ (для Наталії)}) \times 65 \text{ левів} = 290 \text{ левів}$. Тетяна працює прибиральницею та одержує мінімальну заробітну плату розміром 240 левів. Крім того, вона одержує допомогу на дитину в розмірі 35 левів на місяць. Таким чином, сукупний дохід сім'ї дорівнює 275 левів. Відтак, сім'я має право на одержання адресної допомоги на опалення. Але якби заробітна плата Тетяни перевищувала 260 левів на місяць, сім'я не мала б права на допомогу на опалення.

14,5% менше, ніж у попередньому опалювальному сезоні (2007/2008 р.р.), в якому цей вид соціальної допомоги одержали 300 340 осіб/сімей. У фінансовому 2008 році загалом на допомогу на опалення було виділено 102 199 291 лев; частина цієї суми була витрачена на фінансування

Приклад: самотня літня жінка

Веліка – самотня 76-річна жінка; її чоловік помер. Щоб прогодувати себе, вона змушена тримати двох кіз. Родичі живуть далеко і не мають можливості допомагати Веліці. Її пенсія становить 105,25 левів. Веліка подала заяву на призначення щомісячної соціальної допомоги. Відповідно до Порядку застосування Закону "Про соціальну допомогу", її коефіцієнт дорівнює 165% гарантованого мінімального доходу. Відповідно, її диференційований дохід дорівнює $165\% \times 65 \text{ левів} = 107,25 \text{ лева}$. Відтак, Веліка має право на одержання щомісячної соціальної допомоги розміром лише 2 леви ($107,25 - 105,25 = 2$).

Відповідно до Розпорядження Мінпраці № 5 від 30 травня 2003 року про порядок призначення адресної допомоги на опалення Веліка має право на цей вид соціальної допомоги, виходячи з розмірів її місячного доходу (109,25 лева) та диференційованого мінімального доходу, розрахованого для цілей опалення (162,24 лева).

допомоги на опалення за попередні роки.

2008 року Кабінет Міністрів видав Розпорядження 261/27.10.2008, яким було виділено додаткові кошти на одноразову компенсацію подорожчання палива, що використовується для опалення.

Компенсації виплачувалися найменш забезпеченим громадянам, які вже одержували адресну допомогу на опалення. Одноразові компенсації розміром 100 левів одержали 254 255 осіб і сімей.

2.4.2 Програма соціальної інтеграції інвалідів

Програма соціальної інтеграції інвалідів також адмініструється Агентством соціальної допомоги. Мета програми полягає у створенні рівних умов і гарантій для інвалідів, забезпеченні соціальної інтеграції інвалідів і підтримці інвалідів і членів їх родин. Програма впроваджується відповідно до Закону "Про соціальну інтеграцію інвалідів" та відповідними нормативними актами. Закон визначає заходи, що спрямовуються на стимулювання та гарантування соціальної інтеграції та рівності інвалідів, а також параметри соціально-економічного захисту осіб з тривалим стажем інвалідності. Розміри соціальної допомоги, передбаченої цим законом, не залежать від рівня доходів одержувачів, тобто особи, які належним чином документально оформили свою інвалідність, автоматично одержують право на фінансову підтримку незалежно від рівня доходів. Загалом існує 12 видів соціальної допомоги інвалідам, з яких лише два види допомоги надається на оплату житлово-комунальних послуг (див. нижче); вони призначаються за результатами оцінювання соціальних умов заявників соціальними працівниками відділів соціальної допомоги.

- **Щомісячна допомога на оплату інформаційних і телекомунікаційних послуг** призначається на весь період, на який оцінено соціальні умови одержувача. Щоб одержати цей вид допомоги, заявник повинен мати висновок медичної кваліфікаційної комісії про втрату понад 90% працездатності і потребу в догляді. Розмір допомоги дорівнює 13 левів (7 євро), що становить 20% гарантованого мінімального доходу.
- **Щомісячна допомога на оплату оренди муніципального житла** призначається на весь період, на який оцінено соціальні умови одержувача. Щоб одержати цей вид допомоги, заявник повинен мати висновок медичної кваліфікаційної комісії про часткову втрату працездатності і потребу в догляді. Право на цей вид допомоги мають самотні громадяни з частковою втратою працездатності. Договір оренди житлового приміщення повинен бути оформлений на ім'я одержувача допомоги. Розмір допомоги встановлюється згідно з нормативними муніципальними документами.

3. Заохочення працевлаштування

3.1 Ринок праці та рівень зайнятості

На початку періоду економічних перетворень, з 1990 по 1993 р.р., кількість робочих місць скоротилася на 875 тисяч, або на 21,4%. Після нетривалого періоду стабілізації впродовж 1993-1996 р.р., з 1996 по 2001 р.р. кількість робочих місць скоротилася ще на 345,6 тис., або на 10,5%. Загалом за період з 1990 року кількість робочих місць скоротилася на 28,2% (в абсолютному вимірі – на 1,2 млн.). Після 2001 року сформувалася тенденція до повільного зростання кількості робочих місць.

Реструктуризація болгарської економіки спричинила спад у старих традиційних галузях, високий рівень безробіття і надлишок робочої сили у ключових сферах економіки. Нові економічні умови і диверсифікація господарської діяльності вимагають нових знань і навичок, наявність яких є необхідною умовою конкурентоспроможності на відкритому ринку. У другому кварталі 2002 року рівень безробіття у Болгарії підвищився на 21%. Кількість робочих місць скоротилася через структурні реформи, які не були достатньо компенсовані створенням нових робочих місць через недостатньо сприятливе ділове середовище і брак працівників з необхідними навичками і кваліфікацією. Розв'язанню проблем зайнятості стала на заваді відсутність дієвої політики ринку праці (тобто брак можливостей професійного перенавчання). 40% безробітних є знедоленими громадянами. Для держави надзвичайно важливо підвищити конкурентоспроможність цієї категорії населення і створити можливості для їх працевлаштування через впровадження програм професійної орієнтації, мотивації, навчання, підвищення мобільності тощо.

2005 року рівень трудової активності (частка зайнятих осіб віком 15-64 роки) становив 62,1%, а в першій половині 2006 року він зріс на 2,5 відсоткових пункти і досяг майже 65% – найвищого значення за період з 1994 року. 2005 року рівень трудової активності серед жінок складав 57,3% – приблизно на 10 відсоткових пунктів нижче за значення цього показника для чоловіків (67%). У першій половині 2006 року тенденція збереглася, а різниця між рівнями трудової активності жінок і чоловіків скоротилася до 9 відсоткових пунктів (жінки – 60,6%, чоловіки – 69,4%).

На початку 2001 року ситуація з безробіттям у країні досягла критичної позначки – рівень безробіття сягнув 18,5%. За період до грудня 2008 року він опустився до 6,7%, що може бути пояснене здійсненням економічних перетворень і залученням іноземних інвестицій, які посилили позитивний ефект впровадження низки програм, покликаних допомогти безробітним громадянам знайти своє місце на ринку праці. За основний підхід було взято субсидування зайнятості через забезпечення мінімального рівня заробітної плати (згідно з встановленими національними стандартами) та, відповідно, припинення виплати соціальної допомоги безробітним особам.

3.2 Програми активної допомоги у сфері зайнятості та їх правова основа

Правову основу **активних програм зайнятості** складають Закон "Про заохочення зайнятості", ухвалений у січні 2002 року, і головний операційний документ – Річний національний план дій з підвищення рівня зайнятості, на основі якого формується бюджет активних програм зайнятості.

2001 року витрати на реалізацію активних програм зайнятості становили 100,7 млн. левів, або 0,35% ВВП. Фактичні витрати виявилися на 15% меншими за передбачені Національним планом дій на 2001 рік. Того ж року призупинився перехід від пасивних до активних витрат, який відбувався з початку періоду економічних перетворень.

У Болгарії реалізуються численні програми зайнятості, які різняться за своєю важливістю, масштабами та адресністю. Головні заходи, передбачені активними програмами, включають:

- **субсидії роботодавцям на прийом нових працівників**, джерелами яких є асоціації роботодавців;
- **схеми тимчасової зайнятості**, що включають підтримку діяльності самозайнятих громадян, програми професійного навчання і перенавчання, пошуків роботи (включно з 37 клубами шукачів роботи) та мобільності. Схеми тимчасової зайнятості впроваджуються в рамках Державної програми тимчасової зайнятості, Програми тимчасової зайнятості в зимовий період, проекту "Чарівна Болгарія", Програми робіт з усунення наслідків лісових пожеж, спеціальних програм тимчасової зайнятості для регіонів з високими рівнями безробіття тощо.

У період 1998-2001 р.р. державні витрати на заохочення зайнятості включали витрати на впровадження схем тимчасової зайнятості (понад половина всіх витрат), субсидування зайнятості (36% витрат), підтримку діяльності самозайнятих осіб (14%) і навчання (менше 1%). Схеми тимчасової зайнятості і субсидованої зайнятості характеризувалися також найбільшим охопленням учасників (відповідно, 46% і 40%), у той час як програмами підтримки самозайнятих осіб було охоплено 11%, а навчальними заходами – 3% учасників. 2001 року загальна кількість охоплених зазначеними заходами громадян (за винятком членів клубів шукачів роботи) становила близько 107 тис. осіб, або 16% всіх зареєстрованих безробітних.

Схеми тимчасової зайнятості дозволяють міським органам влади і бюджетним підприємствам брати на роботу безробітних громадян щонайбільше на 5 місяців. Національне агентство зайнятості виплачує їм заробітну плату в розмірі, що не перевищує максимальну порогову величину, яка встановлюється кожного року (наприклад, на 2002 рік вона була встановлена на рівні 100 левів¹⁴), а роботодавці сплачують нараховані на цю заробітну плату внески на обов'язкове соціальне страхування.

Субсидії на працевлаштування призначені в першу чергу таким цільовим групам¹⁵: особам, які є безробітними протягом тривалого періоду часу; безробітним, які працюють на умовах неповного робочого дня; безробітній молоді віком до 29 років та особливо знедоленим категоріям населення. Розміри субсидій на заробітну плату, що виплачуються Національним агентством зайнятості, такі ж, як і субсидії за схемами субсидованої зайнятості. Вони виплачуються протягом щонайбільше 12 місяців¹⁶. Якщо контракт з працівником продовжується, надається додаткова субсидія, але вона покриває тільки внески на соціальне страхування¹⁷; строк виплати додаткової субсидії не перевищує 9 місяців.

Заохочення безробітних осіб до провадження підприємницької діяльності зводиться головним чином до надання фінансової підтримки. Залежно від індивідуальних потреб, таким особам може також надаватися консультативна і навчальна допомога. Після ухвалення бізнес-плану місцевою службою зайнятості вони одержують допомогу у формі одноразової виплати. Найчастіше допомога надається на започаткування підприємницької діяльності у сфері сільського господарства (45%) і торгівлі (21%).

Допомога на підтримання мобільності робочої сили надається особам, які проживають і працюють в різних місцях та безробітним особам, які працевлаштувалися щонайменше на 6

¹⁴ Ця величина дорівнює мінімальній заробітній платі; див. додаток 3.

¹⁵ Вони надаються також мікропідприємствам на працевлаштування перших п'яти безробітних осіб; у цьому випадку відшкодовуються лише витрати на сплату внесків на соціальне страхування (нараховані на максимальну субсидовану заробітну плату) протягом щонайбільше 12 місяців; при цьому строк контракту має бути не меншим за 24 місяці.

¹⁶ В окремих випадках цей строк може бути продовжено до 18 або 24 місяців.

¹⁷ Витрати роботодавців на сплату внесків на соціальне страхування продовжують відшкодовуватися в розмірі, нарахованому на максимальну заробітну плату, що виплачується Національним агентством зайнятості.

місяців далеко від місця постійного проживання для відшкодування витрат на переїзд на нове місце проживання або щоденні поїздки на роботу (у тому числі поїздки для участі у співбесідах). Цю допомогу одержує відносно незначна кількість осіб (у 2001 році її було призначено 708 громадянам).

3.3 Заходи, спрямовані на скорочення безробіття – цільові групи та правила надання допомоги

Болгарія завжди віддавала перевагу активним програмам подолання безробіття, зокрема, схемам тимчасового працевлаштування. В умовах економічної кризи і спаду активності на ринку праці на початковому етапі перехідного періоду у 1990-х роках ці заходи допомагали практично негайно повернути безробітних осіб до трудової діяльності. Заходи зі стимулювання зайнятості продовжували бути пріоритетними у державній політиці. При цьому ресурси розподілялися так, щоб збалансувати програми тимчасового працевлаштування і програми довгострокової зайнятості на відкритому ринку праці. За останні 12-13 років уряд Болгарії впровадив у сфері стимулювання зайнятості понад 20 заходів, програм і проєктів для таких цільових груп:

- громадяни передпенсійного віку;
- безробітні особи з певних регіонів країни;
- цигани;
- інваліди;
- вчителі, звільнені у зв'язку зі скороченням штатів;
- інші категорії населення.

Зусилля уряду спрямовані за чотирма основними напрямками:

- програми і проєкти, що впроваджуються урядом Болгарії;
- заходи, що реалізуються на виконання Закону "Про заохочення зайнятості";
- навчальні заходи;
- інші ініціативи, покликані підвищити рівень зайнятості.

Слід зазначити, що звітність не повністю відповідає структурі роботи із заохочення зайнятості. Національне агентство зайнятості аналізує дані і звітує за трьома напрямками роботи із заохочення зайнятості. Як свідчить діаграма 2, на програми і заходи з працевлаштування, а також професійне (пере)навчання працівників і безробітних 2007 року було витрачено загалом 173 097 900 левів, що на 9,1% менше, ніж 2006 року.

Діаграма 2

Джерело: Національне агентство зайнятості

Перелік і стислий опис всіх програм і заходів вміщено у додатку 2 цього звіту. В наступному розділі докладно описуються ті з реалізованих у Болгарії програм, заходів і проектів, які мали найбільший вплив на активізацію ринку праці і скорочення рівня безробіття.

3.3.1 Програми заохочення зайнятості і навчання

На цю категорію програм Національне агентство зайнятості витратило найбільшу частину свого бюджету. Таблиця 3 містить дані про чисельність осіб, охоплених даною категорією програм і заходів. Нижче подано докладний опис перших чотирьох програм Агентства. П'ятою представлено тут програмою є національна програма "Підтримка материнства", яка в останні два роки набула в Болгарії великого поширення.

Таблиця 3. Програми заохочення зайнятості і навчання, впроваджені 2007 року

Програми заохочення зайнятості і навчання	Охоплення (кількість осіб)
Національна програма "Від соціальної допомоги до трудової діяльності"	69 084
Національна програма "Допомога інвалідам"	10954
Національна програма "Допомога громадянам перед пенсійного віку"	4 457
Програма "Послуги особам, які активно шукають роботу на ринку праці"	2 588
Національна програма ліквідації неписьменності та професійного навчання циганського населення	2 066
Національна програма працевлаштування і професійного навчання інвалідів	1 022
Програма "Оптимізм"	715
Національна програма "Підтримка материнства"	612
Програма "Початок кар'єри"	375
Національна програма "Мельпомена"	344
Програма "Безпроцентне кредитування інвалідів"	265
Проект "Вчителі для позашкільної діяльності та організації дозвілля у період шкільних канікул"	258
Проект "Навчання професіям, що користуються попитом у туристичному секторі"	86
Пілотний проект із загального і професійного навчання безробітних осіб і працівників курортно-оздоровчої сфери	60

3.3.1.1 Національна програма "Від соціальної допомоги до трудової діяльності"

Програму було започатковано в грудні 2002 року як проект ПРООН, покликаний виправити тривожну ситуацію з безробіттям у Болгарії. В рамках проекту надавалася підтримка реалізації активної національної політики ринку праці шляхом створення субсидованих робочих місць для соціально вразливих категорій населення працездатного віку (безробітних, які не можуть працевлаштуватися протягом тривалого періоду часу, представників національних меншин, осіб з низьким рівнем кваліфікації). Робота за проектом спрямовувалася на повернення цих громадян до активної трудової діяльності, відновлення їхнього трудового потенціалу і заохочення їх до працевлаштування у сфері охорони довкілля на рівні територіальних громад, захисту об'єктів культурної спадщини, у промисловості, сільському і лісовому господарстві.

Приклад: міська адміністрація-роботодавець

Хайредін – маленьке болгарське містечко з високим рівнем безробіття. Міська адміністрація вирішила взяти участь у програмі "Від соціальної допомоги до трудової діяльності" і подала місцевому відділу праці пропозицію про реалізацію проекту працевлаштування 50 безробітних громадян на роботи з прибирання території міста. Через місяць проект було ухвалено, і муніципалітет спільно з відділом праці почав брати на роботу осіб з числа безробітних, які бажали взяти участь у проекті. Згідно з існуючими вимогами зазначена робота надавалася на період тривалістю не більше року. Під час реалізації проекту кошти на виплату заробітної плати і сплату внесків на соціальне страхування переказувалися муніципалітету, який, своєю чергою, виплачував працівникам заробітну плату і сплачував на них внески на соціальне страхування. Проект впроваджується щороку. У ньому можуть брати участь лише організації, які займаються організацією і виконанням громадських робіт.

Програма впроваджується спільно із зацікавленими роботодавцями в усіх муніципалітетах країни. В рамках програми реалізуються муніципальні і приватні проекти влаштування на роботу, найчастіше пов'язані з:

- прибиранням та доглядом за громадськими місцями, прибиранням снігу і посипанням доріг піском у зимовий період тощо;
- ремонтом будівель та інших об'єктів державної та громадської інфраструктури;
- наданням соціальних послуг соціально вразливим категоріям громадян.

Національна програма "Від соціальної допомоги до трудової діяльності" щороку ухвалюється Міністерством праці та соціальної політики, а її практичне впровадження покладається на Службу зайнятості. Фінансування програми здійснюється з державного бюджету; розпорядником коштів є Міністерство праці.

Службу зайнятості визначено головним адміністратором програми. Вона розглядає всі проектні пропозиції роботодавців-заявників. Виконавчий директор Національного агентства зайнятості надає методичні рекомендації щодо впровадження програми та, за необхідності, координує її впровадження з виконавчим директором Агентства соціальної допомоги. Національне агентство зайнятості збирає та впорядковує інформацію про проекти, затверджені Комісією із зайнятості та радами регіонального розвитку, в частині наявних робочих місць. Остаточне затвердження проектів, а також методичних рекомендацій щодо їх впровадження та координації, здійснюється виконавчим директором Національного агентства зайнятості.

До участі в програмі допускаються роботодавці з усіх міст країни. Участь у програмі відбувається через реалізацію:

- проектів роботодавців, за якими безробітним особам надається соціальна робота;

- проектів роботодавців – підприємств без часток державної та/або муніципальної участі, за якими надається постійна робота, пов'язана з поліпшенням умов роботи та робочого середовища на самих підприємствах, а також з профільною діяльністю підприємств;
- проектів роботодавців, зареєстрованих відповідно до Закону "Про підтримку фермерів" та/або Закону "Про тютюн і тютюнові вироби", – фізичних осіб, торговців, компаній, кооперативів та неприбуткових організацій, за якими надається робота, пов'язана з профільною діяльністю у сфері сільського господарства, а також підприємств – переробників сільськогосподарської продукції.

Регіональні дирекції з працевлаштування просувають і представляють програму на регіональному рівні. Крім того, вони надають методологічну допомогу й координують впровадження програми спільно з відділами праці. Одне з їх головних завдань полягає в початковому оцінюванні проектних пропозицій, поданих роботодавцями-заявниками, з наступним спрямуванням їх на наступний рівень оцінювання. Регіональні дирекції надають Національному агентству зайнятості інформацію про хід впровадження програми та переказують кошти роботодавцям і навчальним установам, які уклали відповідні договори з відділами праці.

Відділи праці просувають і представляють програму на місцевому рівні. Вони інформують роботодавців і безробітних осіб про умови участі в програмі, здійснюють попереднє оцінювання проектних пропозицій, поданих роботодавцями-заявниками, і спрямовують їх на наступний рівень оцінювання. Відділи праці укладають з роботодавцями договори про надання їм фінансування в рамках програми і підбирають безробітних осіб для заповнення вакантних робочих місць, що створюються. Крім того, відділи праці організують курси ліквідації неписьменності та професійного навчання, а також здійснюють регулярний моніторинг ходу реалізації програми.

Відділи праці вибирають працівників з числа пріоритетних груп та інших категорій безробітних осіб, які одержують щомісячну соціальну допомогу. Вибір здійснюється з врахуванням тривалості перебування на обліку після втрати останньої роботи включно з роботою в рамках програм і заходів, що реалізуються на виконання Закону "Про сприяння зайнятості". У першу чергу робота пропонується особам, які зареєстровані у відділах праці найдовше. При цьому перевага надається:

- членам сімей з дітьми, в яких обоє батьків не мають роботи, і які одержують щомісячну соціальну допомогу;
- безробітним самотнім батькам, які одержують щомісячну соціальну допомогу;
- безробітним особам віком понад 50 років, які одержують щомісячну соціальну допомогу.

Агентство соціальної допомоги надає регіональним дирекціям методологічну підтримку в координації та організації впровадження програми. Місцеві відділи Агентства соціальної допомоги беруть участь у виборі безробітних осіб для працевлаштування. Агентство соціальної допомоги здійснює постійний моніторинг ходу впровадження програми в частині надання соціальних послуг і раз на рік аналізує і за необхідності переглядає критерії права на соціальну допомогу особам – учасникам програми.

Протягом останніх 5 років масштаби діяльності за програмою поступово скорочувалися. 2007 року програмою було охоплено 69 084 безробітні особи, що становило 66% чисельності учасників всіх інших програм сприяння працевлаштуванню. Жінки склали майже половину (48,6%), молодь віком до 29 років – 16%, особи віком понад 50 років – 32%, особи, які не мали роботи протягом тривалого часу, – 40,5%. Щомісяця за програмою працевлаштовувалося в

середньому 36 066 осіб (31 970 осіб влаштувалися на роботу в "постійних" проектах, 4 096 осіб залучалися до усунення наслідків надзвичайних ситуацій).

Діаграма 3. Структура працевлаштування за національною програмою "Від соціальної допомоги до трудової діяльності"

Джерело: Національне агентство зайнятості

Хоча національну програму "Від соціальної допомоги до трудової діяльності" нерідко називають однією з найуспішніших програм сприяння підвищенню рівня зайнятості, слід мати на увазі, що в рамках цієї програми громадяни влаштовуються не на постійну, а на тимчасову роботу. Відтак, вона допомагає лише пом'якшити, а не розв'язати проблему безробіття. Останнім часом було багато дискусій щодо необхідності скорочення масштабів цієї програми і пошуку можливостей влаштування безробітних на тривалу або постійну роботу, особливо тих, хто не має роботи протягом тривалого періоду часу.

3.3.1.2 Національна програма "Допомога інвалідам"

Згідно з щорічним бюлетенем Національного агентства зайнятості національна програма "Допомога інвалідам" є однією з найуспішніших і має великий соціальний ефект. Мета програми

Приклад: 33-річна Марія доглядає за хворою матір'ю-інвалідом. Марія зареєстрована у місцевому відділі соціальної допомоги. Вона не працює і не може працевлаштуватися, тому що протягом останніх 4 років змушена доглядати за паралізованою матір'ю. Державна програма "Допомога інвалідам" дає Марії можливість працевлаштуватися за умови задоволення нею встановлених умов. Для цього їй слід звернутися до районного відділу праці із заявою про призначення її "персональним помічником" власної матері. Тоді Марія, як і раніше, доглядатиме за своєю матір'ю, але при цьому протягом року одержуватиме мінімальну заробітну плату. Через рік їй необхідно буде подати повторну заяву.

полягає у забезпеченні належного догляду за інвалідами та серйозно хворими особами за місцем проживання безробітними особами, які одержують роботу своєрідних персональних/соціальних помічників. Наявність оплачуваного "персонального помічника" дозволяє зняти напругу у сім'ях, у складі яких є інваліди або тяжкохворі особи, які потребують догляду. Тобто програма дозволяє, з одного боку, працевлаштувати безробітних, а з іншого – задовольнити щоденні потреби й організувати дозвілля інвалідів і тяжкохворих осіб та усунути їх ізоляцію від суспільства. За період до 2007 року програмою було охоплено загалом 10 954 безробітні особи. 2007 року в ній

взяли участь ще 14 049 безробітних громадян, серед яких жінки становили 66%. Послуги догляду були надані 12 691 особі. Програма адмініструється місцевими відділами праці.

3.3.1.3 Національна програма "Допомога громадянам передпенсійного віку"

За цією програмою безробітні особи одержують допомогу у здобутті права на пенсію на підставі тривалості страхового стажу і віку. Програма допомагає послабити соціальну напругу шляхом влаштування безробітних осіб на непопулярні робочі місця. Поступове підвищення віку виходу на пенсію та скорочення загальної чисельності населення зумовлює необхідність активного залучення до трудової діяльності громадян старшого віку. Національна програма "Допомога громадянам передпенсійного віку" допомагає працевлаштуватися безробітним громадянам, яким до виходу на пенсію залишилося кілька років, і яким не вистачає щонайбільше 10 балів для здобуття права на трудову пенсію. Традиційно зацікавленість в участі у цій програмі надзвичайно велика. Особи передпенсійного віку з високим рівнем освіти і кваліфікації можуть бути призначені радниками програми для консультування роботодавців. У такий спосіб знання і досвід передаються з покоління у покоління. Станом на 2007 рік за цією програмою було працевлаштовано 4 457 безробітних осіб передпенсійного віку, з яких 461 були працевлаштовані 2007 року. Жінки становлять 51,4% учасників програми.

3.3.1.4 Програма "Послуги особам, які активно шукають роботу на ринку праці"

Адміністративне управління програмою "Послуги особам, які активно шукають роботу на ринку праці" здійснюється Національним агентством зайнятості спільно з Фондом соціального страхування. Програма частково фінансується за рахунок кредиту Світового Банку. Програма спрямовується на підтримку процесу повернення безробітних громадян на ринок праці, з одного боку, і підвищення ефективності використання державних коштів і скорочення чисельності одержувачів соціальної допомоги – з іншого. Вона орієнтована на осіб, які перебувають у несприятливих умовах на ринку праці – зареєстрованих безробітних, особливо осіб з бідних громад, які не мають роботи протягом тривалого періоду часу, одержувачів щомісячної соціальної допомоги, зайнятих осіб напередодні звільнення, а також на мікро- та малі підприємства, створенні у попередні два роки, які планують створити робочі місця для безробітних осіб, зареєстрованих у місцевих відділах праці. Послуги, що надаються за цією програмою, спрямовані на задоволення конкретних потреб і розв'язання конкретних питань муніципалітетів. Програма фінансується за рахунок бюджетних коштів, виділених на: (1) навчальні заходи; (2) заходи зі сприяння працевлаштуванню; (3) планування місцевого економічного розвитку. 2007 року навчальними заходами було охоплено 2 588 громадян; 4 834 особи одержали допомогу в працевлаштуванні.

3.3.1.5 Національна програма "Підтримка материнства"

Національна програма "Підтримка материнства" впроваджується з метою заохочення жінок до повернення до трудової діяльності шляхом створення для цього сприятливих умов – підбором осіб, які доглядатимуть за дітьми. Програму було започатковано 2007 року, і вже за такий короткий період молоді сім'ї одержали відчутну допомогу, а сама програма здобула добру репутацію. Програма допомагає матерям повернутися до трудової діяльності після завершення відпустки у зв'язку з вагітністю і доглядом за дитиною. Крім того, програма є механізмом створення нових робочих місць. Вона надає можливість збільшити дохід сім'ї і, що не менш важливо, забезпечує якісний догляд за дітьми у домашній обстановці. Функції роботодавця осіб, які доглядають за дітьми, покладаються на місцеві відділи соціальної допомоги.

За даними звіту Агентства соціальної допомоги, 2007 року витрати на реалізацію програми дорівнювали 561 044 леви, які були одержані з Фонду охорони здоров'я та материнства (422 514 левів) і державного бюджету (138 530 левів). Роботою було забезпечено 604 особи, які доглядали за дітьми віком від 9 місяців до 2 років, коли відпустка матерям на догляд за дітьми є неоплачуваною.

2008 року до програми були внесені певні зміни; зокрема період догляду за дитиною було подовжено до досягнення дитиною віку 3 років (починаючи з 9-місячного віку). Заробітну плату було диференційовано, а особам, які доглядають за двійнями, її було підвищено до 300 левів. В порядку матеріального заохочення кращих працівників Міністерство праці та соціальної політики може виплачувати їм надбавки на додачу до мінімальної заробітної плати. Тепер догляд за дітьми може також здійснюватися особами, які мають право на достроковий вихід на пенсію за професійною ознакою, а також мають право на пенсію за віком та соціальними ознаками.

3.3.2 Заходи зі сприяння працевлаштуванню

Відділи праці є основними надавачами ключових послуг роботодавцям і безробітним. У таблиці 4 перелічено всі заходи, що реалізуються Національним агентством зайнятості; цільові категорії громадян, яким вони призначені, вказані в додатку 2. У наступних розділах докладно описано перші чотири заходи, які найбільшою мірою сприяють скороченню безробіття. Всі вони регулюються Законом "Про заохочення зайнятості"¹⁸.

Таблиця 4. Заходи з навчання та скорочення безробіття, що здійснювалися 2007 року

Заходи з навчання та скорочення безробіття	Чисельність осіб, охоплених заходами
Влаштування безробітних на роботу на умовах неповного робочого дня	3 896
Працевлаштування молоді віком до 29 років	3 725
Працевлаштування безробітних жінок віком понад 50 років і чоловіків віком понад 55 років	3 331
Допомога у здобутті професійної кваліфікації через навчання робітничим професіям та стажування	2 360
Підвищення кваліфікації працюючих громадян	1 917
Влаштування безробітних осіб на перші п'ять робочих місць, створених на нових мікропідприємствах	1657
Працевлаштування "довічних" інвалідів	1590
Допомога безробітним особам, які одержують щомісячну соціальну допомогу, і які знайшли роботу, не вдаючись до посередницьких послуг Національного агентства зайнятості – так звані "підйомні"	1331
Професійне навчання і стажування безробітної молоді віком до 29 років	1215

¹⁸ Закон "Про заохочення зайнятості" англійською мовою розміщено в мережі Інтернет за адресою: <http://www.az.government.bg/eng/Legislation/EmplPromAct.htm>

Працевлаштування безробітних осіб, які не мають роботи протягом тривалого періоду часу	1174
Працевлаштування одиноких батьків та/або матерів з дітьми віком до 3 років	1073
Сприяння мобільності робочої сили	689
Працевлаштування безробітних молодих людей – інвалідів, інвалідів війни та осіб, звільнених з місць позбавлення волі	303

3.3.2.1 Влаштування безробітних на роботу на умовах неповного робочого дня

В рамках цього заходу на кожного працевлаштованого безробітного протягом усього періоду його роботи на даній посаді роботодавцю відшкодовуються витрати на сплату прибуткового податку та внесків на обов'язкове додаткове пенсійне страхування та внесків до Державного фонду медичного страхування, нараховані на всю суму заробітної плати. При цьому розмір цих страхових внесків має бути меншим за встановлені мінімальні внески/відрахування до відповідних фондів. Роботодавці, у свою чергу, зобов'язані:

- надавати службі зайнятості інформацію про вакантні робочі місця за останні 6 місяців і підтримувати переліки вакантних посад упродовж щонайменше 24 місяців;
- укладати трудові договори з безробітними особами про їх працевлаштування на умовах неповного робочого дня на період тривалістю не менше 24 місяців;
- за можливості брати на роботу більш ніж одну безробітну особу з тривалим стажем безробіття за рекомендацією місцевого відділу праці;
- повертати кошти, одержані за договором з місцевим відділом праці, у випадку розірвання договору.

Роботодавець, який бажає взяти участь у цьому заході, подає до місцевого відділу праці заяву встановленого зразка із зазначенням вакантних посад та необхідні супровідні документи. Після ухвалення заяви Радою співробітництва роботодавець укладає з місцевим відділом праці відповідний договір, за яким від одержує з державного бюджету кошти для відшкодування витрат на сплату податків і відрахувань на працівників.

За даними звіту Національного агентства зайнятості цей захід є одним з найпривабливіших як для роботодавців, так і для безробітних. Він підвищує гнучкість ринку праці і забезпечує існування робочих місць. В рамках цього заходу 2007 року на умовах неповного робочого дня було працевлаштовано 3 896 безробітних осіб, а на умовах повного робочого дня – 2 691 особу.

3.3.2.2 Працевлаштування молоді віком до 29 років

Беручи на роботу нових працівників, роботодавці віддають перевагу молоді. Про це свідчить кількість молодих людей віком до 29 років, працевлаштованих в рамках заходів із заохочення роботодавців. Умови участі молодих людей і роботодавців аналогічні умовам, описаним в попередньому розділі 3.3.2.1. 2007 року цим заходом було охоплено 3 725 молодих осіб. В середньому кожного місяця працювала 2 941 особа, працевлаштована в рамках даного заходу.

3.3.2.3 Працевлаштування безробітних жінок віком понад 50 років і чоловіків віком понад 55 років

Чисельність громадян (*безробітних жінок віком понад 50 років і безробітних чоловіків віком понад 55 років*), працевлаштованих в рамках даного заходу, також вражає. На кожну таку особу з державного бюджету виділяються кошти на весь період її роботи на такі цілі (виходячи з місячної заробітної плати розміром 240 левів):

- додаткова оплата праці згідно з положеннями трудового законодавства;
- щорічна оплачувана відпустка відповідно до статті 155 Кодексу законів про працю;
- нарахування на фонд заробітної плати – прибутковий податок, відрахування на загальнообов'язкове пенсійне, соціальне і медичне страхування в розмірах, не менших за встановлений законодавством мінімум.

Державні субсидії роботодавцям надаються на період до 12 місяців. Роботодавці зобов'язані забезпечити існування робочого місця щонайменше протягом 12 місяців. Роботодавець, який бажає взяти участь у цьому заході, має подати до місцевого відділу праці заяву встановленого зразка та необхідні супровідні документи. Після ухвалення заяви Радою співробітництва роботодавець укладає з місцевим відділом праці відповідний договір, за яким від одержує з державного бюджету кошти для відшкодування витрат на зазначені вище цілі. Впродовж 2007 року цим заходом було охоплено 3 331 осіб, а впродовж звітного періоду – ще 2 470 осіб.

3.3.2.4 Допомога у здобутті професійної кваліфікації через навчання робітничим професіям та стажування

Цей захід спрямований на забезпечення стабільності зайнятості і навчання під конкретне робоче місце безробітних осіб з низьким рівнем освіти і кваліфікації для подальшої роботи строком не менше 12 місяців. На кожну особу, працевлаштовану в рамках цього заходу, з державного бюджету виділяються кошти на такі цілі:

- заробітна плата розміром 240 левів;
- додаткові виплати, передбачені трудовим законодавством;
- щорічна оплачувана відпустка відповідно до статті 155 Кодексу законів про працю;
- нарахування на фонд заробітної плати – прибутковий податок, відрахування на загальнообов'язкове пенсійне, соціальне і медичне страхування в розмірах, не менших від встановленого законодавством мінімуму;
- додаткові виплати інструкторам/наставникам, які проводять навчання, розміром 140 левів протягом щонайбільше 24 місяців.

Субсидія безробітній особі надається на період не більш як 12 місяців, інструктору/наставнику – не більш як 24 місяців, якщо тривалість роботи буде подовжена. Роботодавець зобов'язаний укласти договір з безробітною особою на період щонайменше 12 місяців, а також договір з інструктором/наставником на період такої ж тривалості. Роботодавець, який бажає взяти участь у цьому заході, має подати до місцевого відділу праці заяву встановленого зразка та необхідні супровідні документи. Після ухвалення заяви Радою співробітництва роботодавець укладає з місцевим відділом праці відповідний договір, за яким від одержує з державного бюджету кошти для відшкодування витрат на зазначені вище цілі.

Протягом 2007 року цим заходом було охоплено 2 360 осіб, а впродовж звітного періоду – ще 6 310 осіб.

3.3.3 Професійне навчання

Принцип навчання протягом усього життя забезпечує безперервний професійний розвиток і підвищення кваліфікаційного рівня. Що стосується безробітних осіб, то здобуття додаткової кваліфікації підвищує їхні шанси влаштуватися на пристойну роботу. Тому уряд Болгарії приділяє велику увагу створенню досконалої системи підвищення кваліфікаційного рівня безробітних громадян. Як зазначається в інформаційному бюлетені Національного агентства зайнятості за 2007 рік, інвестиції в кадрові ресурси з метою здобуття нових знань й опанування нових навичок залишаються головним пріоритетом політики зайнятості. Оскільки підвищення кваліфікації та професійне перенавчання безробітних осіб поліпшує мобільність робочої сили, уряд Болгарії приділяє також велику увагу професійному навчанню та перенавчанню. 2007 року до курсів професійного навчання було залучено 35 120 безробітних осіб, з яких 10 598 осіб брали участь у програмах і заходах, які містили навчальні модулі. 2007 став другим роком, коли мало місце зростання чисельності слухачів курсів професійного (пере)навчання з числа безробітних. Порівняно з 2006 роком, вона зросла на 12,7% (на 3 967 чоловік)¹⁹.

Поліпшення професійного і кваліфікаційного рівня безробітних та їхня адаптація до нових професійних вимог на ринку праці обмежує можливості працевлаштування молодих людей. 2007 року сформувалася тенденція до зростання частки слухачів курсів професійного (пере)навчання в усіх вікових групах понад 45 років. Найбільше зросла частка безробітних осіб віком понад 55 років – більш ніж на 2,6 відсоткових пункти. За даними інформаційного бюлетеня Національного агентства зайнятості за 2007 рік, серед безробітних зберігається найбільша частка осіб із середньою освітою (їх налічується 19 208). Попит на працівників з середньою освітою та освітою нижчого рівня був найвищим для таких спеціальностей: продавці, кравці, оператори машин і механізмів, повари, водії тощо. Серед спеціальностей, робота за якими вимагає наявності середньої та вищої освіти, найбільший попит був на автомеханіків, слюсарів-монтажників, інженерів-будівельників, інженерів-механіків, лікарів і медсестер. Дані опитування роботодавців, проведеного 2007 року, підтверджують наявність великого попиту на автомеханіків, слюсарів-монтажників, продавців, офіціантів, барменів, економістів, кравців, операторів машин і механізмів, поварів, інженерів-будівельників, водіїв автотранспортних засобів, інженерів-механіків, лікарів, медичних сестер, агентів з нерухомості та зварювальників.

2007 року курси професійного (пере)навчання закінчили 29 535 безробітних осіб, з яких одразу працевлаштувалися 15 216 осіб. Для більшості з них (12 436 осіб або 81,7%) робочі місця наперед не були зарезервовані, але вони виявилися цілком конкурентоспроможними на ринку праці. Цей факт доводить високу ефективність курсів професійного (пере)навчання. 3 151 особа працевлаштувалася після стажування, якому передувало навчання на курсах. *Мотиваційне навчання* є важливою складовою навчання дорослих слухачів. Воно допомагає безробітним особам у пошуках підходящої роботи чи виборі потрібних їм курсів професійного навчання. Загалом було організовано й проведено 101 курс, а загальна чисельність слухачів з числа безробітних сягнула 6 016. Інструкторами більшості з них (59,3%) були психологи, а самі курси організовувалися при місцевих відділах праці. В штатному розкладі більшості місцевих відділів праці передбачені посади психологів, які й розробляють навчальні курси для безробітних.

В інформаційному бюлетені Національного агентства зайнятості за 2007 рік відзначається, що програми професійної орієнтації забезпечують добру поінформованість осіб, які шукають роботу (безробітних осіб, працівників і студентів), про конкретні спеціальності чи сфери професійної діяльності, на які чи в яких є попит. 103 853 особи були проконсультовані в індивідуальному порядку з питань професійної орієнтації. Груповими консультативними заходами, на яких

¹⁹ Джерело: Національне агентство зайнятості Болгарії.

обговорювалися питання професійної орієнтації і працевлаштування, було охоплено 57 349 осіб, у тому числі 5 057 студентів.

Загалом 2007 року місцеві відділи праці організували 143 курси професійного (пере)навчання для працюючих осіб. Найбільше слухачів відвідало організовані на запити роботодавців курси підготовки операторів ПЕОМ, спеціалістів текстильної галузі, малярів, плиточників, штукатурів, операторів дорожньої та будівельної техніки, фахівців з ландшафтної архітектури тощо.

3.3.4 Інші ініціативи зі скорочення безробіття

У Болгарії існує чимало різноманітних ініціатив і програм, які інтегровані у програми заохочення зайнятості. Під них організації-донори виділяють кошти, які доповнюють державне фінансування програм і заходів, спрямованих на поліпшення ситуації із зайнятістю в країні.

3.3.4.1 Проект "Чарівна Болгарія"

Проект "Чарівна Болгарія" було започатковано 1997 року за спільного фінансування міських властей Софії та ПРООН. На першому етапі (1998 року) було успішно впроваджено пілотний проект у п'яти містах завдяки фінансуванню з боку Європейського Союзу та ПРООН. На другому етапі (з вересня 1999 року по лютий 2001 року) проект було поширено ще на 13 міст. На третьому етапі (жовтень 2000 року) проект реалізовувався вже в 21 місті. Сьогодні він охопив 120 міст на всій території країни. Впровадження передбачених проектом заходів дозволяє безробітним особам, які не мають роботи упродовж тривалого періоду часу, підвищити рівень своєї кваліфікації, здобути нові навички і відтак підвищити свої шанси знайти гідну роботу й реінтегруватися в суспільне життя. Крім того, проект надає підтримку малим і середнім будівельним компаніям, опосередковано поліпшуючи такими чином умови життя громадян.

На четвертому етапі, який почався наприкінці 2005 року і триватиме до кінця 2009 року, реалізацію проекту покладено на Міністерство праці та соціальної політики. У 2008 і 2009 роках в рамках проекту впроваджуються заходи у таких сферах: поліпшення міського середовища, вдосконалення соціальної інфраструктури; надається підтримка малим і середнім сімейним підприємствам туристичної галузі, малим і середнім підприємствам у сфері народних промислів, навчання безробітних.

Під управлінням Міністерства праці та соціальної політики проект "Чарівна Болгарія" організовує навчання безробітних осіб, зареєстрованих у відділах праці, основним робочим спеціальностям будівельної галузі. Крім того, проект організовує навчальні курси з питань організації туризму для забезпечення стабільності зайнятості у туристичній галузі після поліпшення стану туристичної інфраструктури. Звісно, слухачі мають бути в подальшому працевлаштовані, щоб впроваджувати проект на місцях.

2009 року передбачені проектом заходи впроваджуються в усіх регіонах країни. Щоб взяти участь у цих заходах, потенційні учасники мають підготувати пропозиції і подати їх у встановленому порядку. Новий порядок подачі пропозицій надає заявникам більше часу для підготовки пропозицій. В рамках проекту впроваджується широкий спектр заходів, що перелічені нижче.

- **Захід 01** "Поліпшення міського середовища": ремонт будинків і споруд – об'єктів історичної та культурної спадщини, пам'яток архітектури тощо.
- **Захід 02** "Вдосконалення соціальної інфраструктури": поліпшення умов життя знедолених верств населення, дітей, молоді та громадян з особливими потребами.

- **Захід 02-01 "Захист помешкань"**: поліпшення умов життя соціально уразливих категорій населення.
- **Захід 02-02 "Термінова допомога соціальним установам"**: комплексне поліпшення умов життя; створення зручного середовища для життя уразливих верств населення.
- **Захід 03 "Підтримка малих і середніх сімейних підприємств туристичної галузі"**: допомога у започаткуванні та розширенні туристичного бізнесу; поліпшення якості та розширення спектру туристичних послуг у Болгарії.
- **Захід 04 "Громадська ініціатива"**: ремонт і реставрація будинків – пам'яток архітектури та об'єктів історичної спадщини.
- **Захід 05 "Проведення професійного навчання для здобуття навичок, необхідних для працевлаштування у будівельній і туристичній галузях"**.

Для участі в реалізації зазначених вище заходів встановлені різні вимоги. Наприклад, участь в реалізації заходів 01, 02, 04 вимагає фінансування щонайменше 50% витрат; решта фінансування надається з бюджету Міністерства праці та соціальної політики. В реалізації заходів беруть участь такі установи й організації:

- Захід 01: міські та районні адміністрації, державні агентства, церковні ради та релігійні організації в тому розумінні, в якому це передбачено § 1.3 додаткових положень Закону "Про релігію та громадські центри".
- Захід 02: на додачу до перелічених вище установ та організацій – неприбуткові та громадські організації.
- Захід 02-01: міські та регіональні адміністрації і громадські організації, які проваджують господарську діяльність у сфері реєстрації соціальної роботи і мають щонайменше дворічний досвід управління відповідною роботою, проектами та майном.
- Заходи 03, 05: приватні власники – юридичні та фізичні особи.
- Захід 04: приватні власники будинків – пам'яток архітектури.

Максимальний бюджет проектів в рамках заходів 01, 02, 02-01 становить 300 тис. левів включно з ПДВ; щонайменше 50% бюджету має фінансуватися бенефіціаром проекту. Якщо вартість проекту в рамках заходів 01, 02 перевищує 200 тис. левів, бенефіціар одержує щонайбільше 100 тис. левів включно з ПДВ, а для проектів в рамках заходів 02-01 – не більше 160 тис. левів включно з ПДВ. Бенефіціар зобов'язаний виділити на навчання безробітних осіб до 6,5% бюджету проекту.

Станом на сьогодні в рамках шести заходів було реалізовано 248 проектів на загальну суму 43 552 367 левів (22 268 313 євро). Бенефіціарами було вкладено 23 627 260 левів (12 080 611 євро), Міністерством праці та соціальної політики – 19 925 107 левів (10 187 701 євро).

3.3.4.2 Створення можливостей працевлаштування через підтримку бізнесу

Один з головних проектів у сфері подолання безробіття в Болгарії називається "Створення можливості працевлаштування через підтримку бізнесу"; він впроваджується Міністерством праці та соціальної політики за підтримки ПРООН. Проект, започаткований в жовтні 2000 року, продовжуватиметься до кінця 2009 року. В рамках проекту створено мережу з 43 бізнес-центрів, 10 бізнес-інкубаторів і 15 осередків допомоги у працевлаштуванні на всій території Болгарії. Бізнес-центри і бізнес-інкубатори є місцевими недержавними організаціями, заснованими ключовими зацікавленими особами територіальних громад. Вони надають підтримку у створенні

та зміцненні мікро- і малих підприємств і допомагають у створенні нових робочих місць у громадах з високим рівнем безробіття. Центри сприяють співробітництву між органами державної і міської влади, місцевими банками, недержавними організаціями, діловими колами і громадськими діячами у прискоренні місцевого економічного розвитку.

2003 року бізнес-центри заснували асоціацію "Національна мережа розвитку бізнесу", місія якої полягає у залученні бізнес-центрів і бізнес-інкубаторів до реалізації державної політики заохочення зайнятості, зміцненні їх потенціалу та накопиченні досвіду. Асоціація гарантує, що центри продовжуватимуть надавати доступні і високоякісні послуги після завершення проекту.

Створені в рамках проекту бізнес-центри і бізнес-інкубатори надають різноманітну інформацію, фінансові та адміністративні послуги, консультацію з широкого спектру питань, ринкові дані, проводять навчальні заходи і допомагають у написанні бізнес-планів. У 40 бізнес-центрах існують центри інформаційних технологій. Інкубатори створені в 11 муніципалітетах, які здають в оренду приміщення за пільговими ставками щойно створеним виробничим та обслуговуючим підприємствам.

Інкубатори управляються бізнес-центрами та користуються послугами бізнес-центрів, від яких вони одержують технічну та адміністративну підтримку, консультації з питань управління, розвитку бізнесу, правових, фінансових і маркетингових питань, а також допомогу в одержанні доступу до джерел фінансування. Максимальний інкубаційний період становить 3 роки. За цей час нові компанії мають стати фінансово самодостатніми і спроможними вести на ринку господарську діяльність без сторонньої підтримки. Головними вимогами до потенційного орендаря бізнес-інкубатора є наявність плідної ідеї, покладеної в основу бізнесу, створення нових робочих місць і спроможність виробляти продукцію чи послуги, що користуються попитом. Річний оборот компанії не повинен перевищувати половину мільйона євро, а чисельність працівників – 50. Дотепер бізнес-інкубатори дали путівку в життя 120 новим підприємствам та підприємствам, що розвиваються, які створили 900 робочих місць. Більшість з них провадять діяльність у текстильній, харчовій, меблевій галузях і в сфері обслуговування. Майже половина з них є щойно створеними підприємствами.

За програмою фінансового лізингу пропонується механізм мікрофінансування у формі фінансового лізингу; розмір відновлювального фонду дорівнює 5,5 млн. дол. США. Кожен бізнес-центр управляє фондом лізингу розміром 150-200 тис. дол. США. Програмою лізингу можуть скористатися не тільки мікро- та малі підприємства, а й підприємці-початківці і безробітні особи зі слухними бізнес-ідеями. Вони можуть одержати фінансування обсягом до 15 тис. левів (10 тис. дол. США) на умовах внесення початкового платежу в розмірі 10% вартості обладнання з 9-місячною відстрочкою початку погашення. Позичальники з числа фермерів також мають право на 9-місячну відстрочку початку погашення кредиту, взятого на придбання нового сільськогосподарського обладнання (яке підлягає обов'язковій реєстрації); максимальний розмір кредиту для них встановлено на рівні 35 тис. левів (23 330 дол. США).

Розроблення бізнес-планів і проектних пропозицій для одержання фінансування з Державного фонду мікрокредитування – одна з основних послуг, що надаються бізнес-центрами новоствореним підприємствам, фермерам і компаніям, що розвиваються. Крім того, бізнес-центри допомагають у складанні проектів бізнес-планів для одержання кредитів на формування інвестиційного та оборотного капіталу у різноманітних фінансових установах – банках, фондах, Державному сільськогосподарському фонді тощо.

За період з початку впровадження проекту наприкінці 2000 року і до кінця вересня 2007 року Проект **допоміг працевлаштувати** на постійну роботу 28 845 осіб. Бізнес-центри надали місцевим компаніям 116 798 ділових послуг.

Була реалізована **комплексна навчальна програма**. На спеціалізованих курсах з фінансів, маркетингу, управління, роботи на комп'ютері та іноземних мов, організованих бізнес-центрами, навчалось 41 744 слухачів. Серед курсів практичного навчання слід відзначити курс для потенційних підприємців "Започаткуй власний бізнес". Місцеві роботодавці роблять запити на навчання нових працівників, найкращих з яких вони потім беруть до себе на роботу. Це дуже важлива послуга бізнес-центрів, яка дозволяє задовольнити попит підприємств на кваліфіковану робочу силу.

Одна з ініціатив спрямована на підтримку **виробників трав та альтернативних сільськогосподарських продуктів** через мережу восьми центрів підтримки.

Створення нових конкурентоспроможних компаній – комплексна програма підтримки, за якою підприємцям-початківцям надаються гранти обсягом до 20 тис. левів (13,5 тис. доларів). Особи з плідними бізнес-ідеями відвідують інтенсивне навчання з питань започаткування бізнесу, що допомагає їм у розробленні привабливого бізнес-плану для участі в конкурсі на одержання гранту. Від одержувачів грантів вимагається вкласти в новий бізнес власні кошти в розмірі 20% гранту. У період з 2004 по 2006 рік в одинадцяти районах Болгарії було впроваджено шість проектів, що фінансувалися за рахунок таких грантів. Міністерство економіки та енергетики виділило на потреби даної програми 4,4 млн. левів (2,9 млн. дол.). Було навчено понад 800 підприємців та ухвалено 198 бізнес-планів. Одержана за програмою фінансова підтримка допомогла "стати на ноги" 183 новим підприємствам.

Програма соціальної інтеграції – пілотна ініціатива, що впроваджується в інтересах циганського населення і фінансується Агентством з міжнародного співробітництва Швеції (розмір гранту перевищує 790 тис. дол.). Два бізнес-центри у районах проживання циганського населення у Бургасі та Пазардику надають циганським громадам допомогу у працевлаштуванні членів громад та підприємців. Програма **Соціальна інтеграція циган через підтримку бізнесу** була започаткована в грудні 2006 року за спільного фінансування Британського фонду глобальних можливостей, уряду Швейцарії та ПРООН. При бізнес центрах в Єлхово і Пештері було створено два відділи обслуговування циганського населення. Вони пропонують циганському населенню повний спектр послуг за програмою "Створення можливості працевлаштування через підтримку бізнесу". За період до грудня 2009 року вони, як очікується, навчать 400 представників циганської меншини професійним і діловим навичкам та нададуть послуги зі сприяння працевлаштуванню та бізнес-консультування 500 особам. 150 членів циганських громад одержать безпосередню допомогу в працевлаштуванні. Буде створено 20 нових підприємств. Новостворені відділи вже працевлаштували й навчили, відповідно, 56 і 130 осіб.

3.3.4.3 Надання соціальних послуг з одночасним працевлаштуванням

За проектом "**Надання соціальних послуг з одночасним працевлаштуванням**" (SANE)²⁰ реалізовується альтернативна – на основі територіальних громад – модель надання соціальних послуг соціально вразливим верствам населення з одночасним випробуванням нової схеми працевлаштування осіб передпенсійного віку. Послуги з догляду надаються представниками зазначеної категорії безробітних осіб. Проект, як очікується, зробить певний внесок у розроблення національних стандартів надання соціальних послуг громадянам уразливих категорій, які відповідатимуть стандартам ЄС. Бенефіціарами програми є соціально уразливі громадяни та безробітні особи, які не мають роботи протягом тривалого часу, переважно пенсійного віку (у нових містах, охоплених проектом – будь-якого віку). Проект сприяє підвищенню рівня соціальних послуг і зміцненню позицій недержавних організацій у їхній

²⁰ Веб сайт проекту SANE: <http://www.sanebg.org/display.php?page=welcome>

діяльності зі створення нових робочих місць та надання послуг найуразливішим верствам населення.

Проект "Надання соціальних послуг з одночасним працевлаштуванням" фінансується Міністерством праці та соціальної політики, міськими органами влади та ПРООН. Мета проекту полягає у впровадженні на національному рівні нового механізму сталого фінансування, управління та надання на основі громад послуг з догляду. Започаткований 2003 року проект має такі здобутки:

- в Агентстві соціальної допомоги зареєстровано 650 приватних надавачів соціальних послуг; вони пройшли відповідний курс навчання і готові виконувати функції соціальних помічників;
- послуги соціальних помічників одержали 5 100 осіб з уразливих категорій населення;
- 1 700 осіб працевлаштувалися як соціальні помічники.

Про діяльність проекту знято відеофільм з титрами англійською мовою *Мовчазний як дощ*²¹. Додаткову інформацію про діяльність проекту можна одержати на веб-сайті проекту (англійською мовою).

3.3.5 Впровадження програм залучення до громадських робіт та інших аналогічних заходів – здобутки та нереалізовані можливості

Сьогодні зусилля Міністерства праці та соціальної політики спрямовуються на найнижчий рівень впровадження програм залучення безробітних осіб до громадських робіт. Всі ці програми без винятку фінансуються з державного бюджету Республіки Болгарія. Роботодавці також фінансують ці програми; розміри їхніх внесків різняться за програмами і заходами. Найбільшим є обсяг фінансування програм субсидованої зайнятості, за якими роботодавцям надаються кошти для виплати заробітної плати та сплати внесків на соціальне страхування працівників протягом першого року участі в програмі. Роботодавці – учасники програм субсидованої зайнятості – зобов'язані не звільняти працівників протягом ще одного року і протягом цього часу виплачувати їм мінімальну заробітну плату та сплачувати на них внески на соціальне страхування. Якщо роботодавці не забезпечують працівників роботою впродовж другого року, вони зобов'язані повернути кошти, виділені з бюджету на виплату заробітної плати і на сплату внесків на соціальне страхування протягом першого року.

Зазвичай схеми залучення безробітних до громадських робіт реалізуються як проекти роботодавців. Роботодавці подають свої заяви або проектні пропозиції до відділів праці, які й ухвалюють пропозиції у встановленому порядку. Заробітна плата працівника переказується відділами праці безпосередньо на дебетові картки працівників, а внески на соціальне страхування працівників сплачуються роботодавцями податкової адміністрації.

Програми й заходи, що реалізовувалися урядом Болгарії останніми роками, відіграли важливу роль у скороченні безробіття, але водночас навряд чи можна стверджувати, що вони розв'язали проблему безробіття, особливо серед уразливих категорій громадян. Багато програм впроваджувалися "заради галочки". Якість роботи та стабільність працевлаштованості залишаються сумнівними і зазнають найбільшої критики при обговоренні наявних програм залучення безробітних до громадських робіт та інших заходів зі скорочення безробіття.

Як би там не було, очевидно, що Болгарії вдалося створити достатньо дієвий комплекс програм і заходів, спрямованих на скорочення безробіття та заохочення створення нових робочих місць.

²¹ Фільм розміщено в мережі Інтернет за адресою: <http://www.sanebg.org/display.php?sub=poroducts2>

Можна з упевненістю стверджувати, що фінансування цих програм і заходів характеризується диверсифікованістю та гнучкістю і на інституційному, і на адміністративному рівнях. Але, на жаль, при реалізації цих програм і заходів не здійснюється незалежний моніторинг для регулярного оцінювання їх переваг і недоліків. Відтак, держава нерідко виступає в ролі донора, виконавця програм/заходів та оцінювача їхньої ефективності та дієвості. Такий підхід часто призводить до формування неефективних стратегій, хибного планування та необхідності перегляду як старих, так і нових програм і заходів.

Безспірна перевага цих програм полягає у заохоченні підприємництва на місцях та уможливленні створення приватних, державних та приватно-державних компаній, які можуть звертатися за одержанням субсидій на створення нових робочих місць. Така державна допомога є вигідною не тільки безробітним громадянам, а й місцевим організаціям і підприємствам. Водночас, уряду слід шукати додаткові можливості винагородження тих роботодавців, які виплачують працівникам заробітну плату в розмірі, більшому за мінімальний.

4. Успіхи та невдачі

За роки впровадження ретельно розроблені програми і заходи, спрямовані на скорочення безробіття, дали очікувані позитивні результати. На жаль, житлова політика реалізується не так успішно. Система житлових субсидій все ще залишається недосконалою, через що потерпають незаможні громадяни та родини.

Успіх Болгарії у скороченні безробіття є безспірним. Його було досягнуто в результаті поліпшення економічного середовища та впровадження урядом необхідних заходів. Водночас влаштування чисельної групи безробітних осіб на субсидовану, низькооплачувану і тимчасову роботу не розв'язує болочі питання бідності та соціальної ізоляції. При цьому державна адміністрація приділяє надмірну увагу управлінню неефективною та недієвою діяльністю з влаштування безробітних громадян на зазначені роботи і не шукає шляхів забезпечення стабільної і сталої зайнятості.

У багатьох статтях та аналітичних оглядах висловлюється занепокоєння існуванням в країні очевидної невідповідності між створенням нових робочих місць та якістю роботи²². Через високий рівень безробіття основні зусилля спрямовуються на працевлаштування безробітних за будь-яку ціну. Значно менша увага приділяється якості роботи і зайнятості. Більшість роботи, що пропонується службами зайнятості, є низькооплачуваною і призначена особам з низьким рівнем кваліфікації. Наприклад, у грудні 2006 року лише 13% пропозицій роботи призначалися висококваліфікованим працівникам. За таких умов люди згодні працювати в тіньовому секторі без трудових договорів, без сплати внесків на соціальне страхування, у вкрай незадовільних умовах і за маленьку заробітну плату. Крім того, активні заходи на ринку праці є здебільшого короткостроковими.

Розвиток соціальної економіки через реалізацію програм на кшталт "Соціальний помічник" є дуже позитивною тенденцією. Сформована система залучення недержавних організацій як надавачів послуг є великим здобутком з точки зору розвитку соціальної економіки. Водночас, у Болгарії відчувається гостра потреба у серйозній системі професійного навчання і нагляду за роботою спеціалістів, які адмініструють соціальні програми для дітей і громадян з малозабезпечених і уразливих категорій населення. Уряд країни продовжує ігнорувати цю важливу потребу, через що нерідко доводиться розглядати конкретні справи і звільняти адміністраторів програм. Іншим болочим питанням є заробітна плата особам, працевлаштованим за програмами субсидованої зайнятості. Вона залишається надзвичайно низькою попри велику складність роботи і надзвичайну високу відповідальність працівників. Наприклад, соціальний помічник, який доглядає за особами з розумовими розладами, одержує мінімальну заробітну плату 240 левів. Звісно, цієї суми недостатньо для належної мотивації працівника, що зумовлює низьку якість послуг і високу плинність кадрів.

Залучення місцевими органами праці психологів до навчання безробітних осіб ніяк не сприяє поліпшенню якості навчання. Психологи мають надавати індивідуальні консультації і лише підтримувати, а не проводити навчальні заняття. Навчання повинно проводитися фахівцями сторонніх спеціалізованих організацій. Існує також нагальна потреба у запровадженні системи моніторингу та оцінювання якості навчальних програм.

Незважаючи на впровадження численних програм і заходів Національним агентством зайнятості й Агентством соціальної допомоги, в країні залишається велика кількість бідних та ізольованих від ринку праці громадян, які проживають у вкрай незадовільних умовах. Найбільше потерпає у

²² *Якість роботи і зайнятості в Болгарії*, аналітичний огляд Сніжанки Дімітрової; адреса в мережі Інтернет: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0612036s/bg0612039q.htm>

цьому відношенні циганське населення Болгарії. Не в останню чергу цьому сприяє дискримінаційне ставлення до циган державних чиновників і роботодавців. Уряд Болгарії має суттєво посилити роботу з розв'язання проблем циганського населення, пов'язаних із забезпеченням їх житлом і роботою. Велика частина проблем цієї національної меншини загострює інші соціальні проблеми, такі як (дитяча) злочинність, безпритульність тощо.

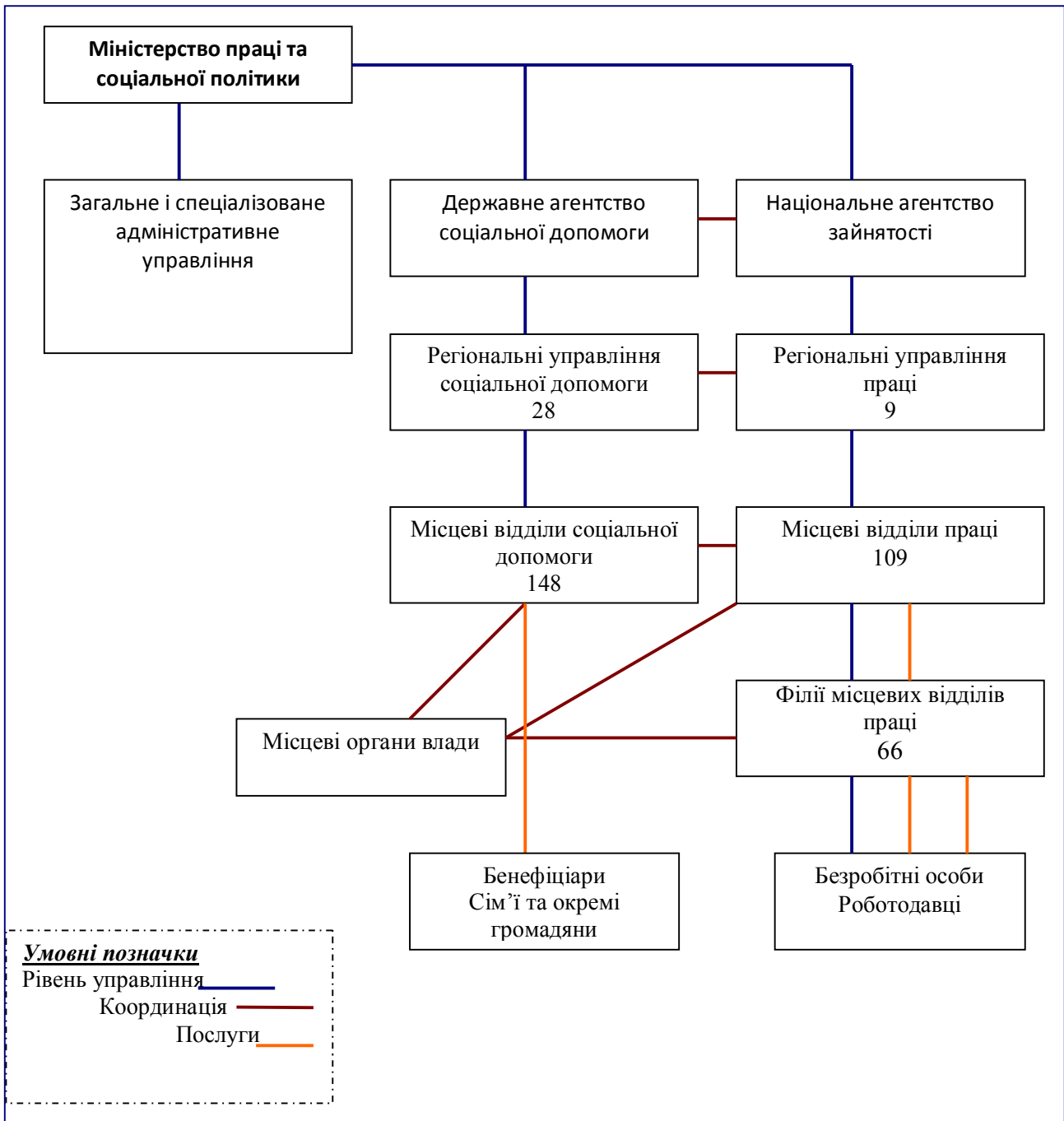
5. Висновки та рекомендації

- Заходи, спрямовані на швидке скорочення безробіття, мають супроводжуватися запровадженням механізмів забезпечення стабільності зайнятості, щоб уникнути ситуації, коли громадяни переходять з категорії безробітних і соціально уразливих до категорії працюючих бідних. З цієї ж причини програми субсидованої зайнятості повинні розроблятися надзвичайно ретельно і мати адресний характер, що дозволить підвищити якість та забезпечити стабільність зайнятості.
- Заробітна плата осіб, працевлаштованих за програмами субсидованої зайнятості, не повинна встановлюватися виключно на рівні мінімальної заробітної плати. Необхідно розширити можливості роботодавців і працівників щодо працевлаштування безробітних осіб. Звісно, це потребуватиме додаткових коштів і зусиль, але водночас забезпечить стабільність зайнятості.
- Залучення безробітних осіб до надання соціальних послуг має супроводжуватися серйозними заходами, які б забезпечували високу якість послуг. Недооцінка важливості нагляду, навчання та подальшого контролю може спричинити виникнення таких проблем, як насильство у сім'ї, звільнення працівників та незадовільна якість послуг. Системи контролю та забезпечення якості мають розроблятися ретельно і до початку впровадження програм.
- Попри безсумнівно успішне впровадження програм і заходів, спрямованих на скорочення безробіття, результати цієї роботи могли б бути ще кращими, якби функції впровадження цих програм і заходів були делеговані на місцевий рівень. Місцеві спеціалісти краще б упоралися з коригуванням і переспрямуванням політики з врахуванням потреб місцевого ринку праці та місцевої специфіки безробіття. Роль центральних органів влади має зводитися до методологічної підтримки і контролю за наданням послуг роботодавцям і безробітним.
- Надзвичайно важливе значення має розробка виваженої і добре спланованої житлової політики. Багато громадян втрачають свої домівки й опиняються на вулиці через недостатню дієву житлову політику. Боротьба з безпритульністю і незадовільними житловими умовами має стати пріоритетним завданням уряду.
- Навчання безробітних і працюючих громадян має здійснюватися не державними органами, а незалежними організаціями, що спеціалізуються у навчанні дорослих. Держава має регулювати, спрямовувати й управляти діяльністю зі скорочення безробіття і надання соціальних послуг, а не брати на себе роль наставника. Всі навчальні програми мають підлягати моніторингу для оцінювання їх якості та практичної користі.
- Необхідно приділяти більшу увагу найменш забезпеченим і найбільш уразливим категоріям населення, для яких потрібно впроваджувати спеціальні програми соціальної інтеграції. У зв'язку з цим необхідно також усунути упереджене ставлення до таких громадян з боку посадовців державних установ.
- Надзвичайно важливо налагодити добрі зв'язки між роботодавцями і молоддю до закінчення навчальних закладів шляхом організації стажування, учнівства тощо. Ці форми залучення молоді до трудової діяльності дозволять молодим людям зорієнтуватися у виборі професії і здобути трудові навички. Налагодження таких зв'язків ще на етапі навчання дозволить скоротити рівень безробіття серед молоді.

6. Бібліографія / Джерела інформації

- Звіт Агентства соціальної допомоги за 2008 рік.
- "Аналіз ситуації зі схемами мінімального доходу в Болгарії", аналітичний огляд Георгі Богданова та Бояна Захарієва, квітень 2009 р.
- Веб-сайт Кабінету Міністрів Болгарії: www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0175&n=3927&g.
- Закон "Про заохочення зайнятості" англійською мовою: <http://www.az.government.bg/eng/Legislation/EmplPromAct.htm>.
- Веб-сайт європейської федерації FEANTSA: <http://www.feantsa.org>.
- Постанова уряду від 31 жовтня 2008 року, адреса в мережі Інтернет: www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0175&n=3927&g.
- Веб-сайт проекту "Створення можливостей працевлаштування через підтримку бізнесу": <http://www.jobs-bg.org/whatis.htm>.
- Закон "Про соціальну допомогу".
- Веб-сайт Національного агентства зайнятості: http://www.az.government.bg/eng/index_en.asp.
- Національний звіт за 2007 рік "Безпритульність і безпритульні у Болгарії у 2005 році", Іскра Дандолова.
- Постанова № РД 07-05 від 16 травня 2008 року.
- Веб-сайт проекту "Чарівна Болгарія": <http://www.beautifulbulgaria.com/bg>.
- Веб-сайт проекту "Надання соціальних послуг з одночасним працевлаштуванням": <http://www.sanebg.org/display.php?page=welcome>.
- Будівництво соціального житла в Європейському Союзі: коли загальні інтереси збігаються з інтересами громад, CECODHAS-USH-Dexia, 2007 р.
- "Якість у роботі та зайнятості", аналітичний огляд Сніжанки Димитрової, адреса у мережі Інтернет: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0612036s/bg0612039q.htm>.
- Інформаційний бюлетень Національного агентства зайнятості за 2007 рік.

Додаток 1. Структура системи житлових субсидій та заохочення зайнятості

Додаток 2. Чинні національні програми, проекти і заходи для роботодавців

Цільові категорії населення	Програми і проекти	Заходи для роботодавців
Молодь	<ul style="list-style-type: none"> • Проект для випускників середніх шкіл • Проект "Професія – робота" • Програма "Початок кар'єри" 	<ul style="list-style-type: none"> • Працевлаштування безробітної молоді віком до 29 років • Працевлаштування молодих людей – інвалідів, осіб, що стали інвалідами під час військової служби, та осіб, звільнених з місць позбавлення волі • Працевлаштування в рамках стажування тривалістю 6 місяців безробітних осіб віком до 29 років, які в останні два роки пройшли курс професійного навчання і не мають досвіду роботи за здобутою професією
Інваліди	<ul style="list-style-type: none"> • Національна програма працевлаштування і професійного навчання інвалідів • Національна програма "Допомога інвалідам" • Програма безпроцентного кредитування інвалідів 	<ul style="list-style-type: none"> • Працевлаштування безробітних інвалідів та осіб, що стали інвалідами під час військової служби • Влаштування безробітних інвалідів на тимчасову, сезонну роботу і роботу на умовах неповного робочого дня
Економічно пасивні особи; безробітні особи, зареєстровані в службах зайнятості	<ul style="list-style-type: none"> • Програма активних заходів на ринку праці • Національна програма захисту лісів • Національна програма "Від соціальної допомоги до трудової діяльності" 	<ul style="list-style-type: none"> • Безробітні особи, які не мають роботи протягом тривалого періоду часу, зареєстровані в службі зайнятості й одержують соціальну допомогу протягом щонайменше 12 місяців • Влаштування двох безробітних осіб на роботу з неповним робочим днем на період 24 місяці; безробітні особи, які одержують допомогу по безробіттю протягом щонайменше 5 місяців • Працевлаштування в рамках 6-місячного стажування; безробітні особи, які в останні два роки пройшли курс професійного навчання і не мають досвіду роботи за здобутою професією • Навчання безробітних осіб з подальшим влаштуванням їх на конкретні робочі місця і продовженням навчання на робочому місці протягом щонайменше 6 місяців

Цільові категорії населення	Програми і проекти	Заходи для роботодавців
		<ul style="list-style-type: none"> • Створення робочих місць для працевлаштування безробітних осіб на період тривалістю 24 місяців; на кожну безробітну особу роботодавцю з державного бюджету виділяються субсидії на покриття встановлених витрат • Працевлаштування безробітних осіб з низьким рівнем освіти і кваліфікації
Цигани	<ul style="list-style-type: none"> • Національна програма ліквідації неписьменності і професійного навчання циган 	<p><i>Цигани мають право брати участь в усіх інших заходах. Дана програма не передбачає спеціальні заходи для скорочення безробіття серед циганського населення.</i></p>
Безробітні та працюючі вчителі	<ul style="list-style-type: none"> • Програма залучення вчителів до навчання дітей-інвалідів • Проект "Оптимізм" • Проект залучення вчителів до організації позашкільної діяльності та дозвілля у період канікул 	
Працівники старшого віку	Національна програма працевлаштування безробітних осіб передпенсійного віку	<ul style="list-style-type: none"> • Працевлаштування осіб віком 50-64 роки, які мають право на достроковий вихід на пенсію за професійними ознаками • Працевлаштування безробітних осіб віком понад 50 років

Цільові категорії населення	Програми і проекти	Заходи для роботодавців
Митці	<ul style="list-style-type: none"> • Національна програма "Мельпомена" 	
Особи, звільнені у зв'язку зі скороченням штатів у період кризи	<ul style="list-style-type: none"> • Національна програма "Створення нових можливостей працевлаштування" 	
Усунення міжрегіонального дисбалансу	<ul style="list-style-type: none"> • Проект "Професійне навчання аніматорів у північних і північно-західних районах" • Працевлаштування за регіональними програмами 	<ul style="list-style-type: none"> • Заохочення роботодавців до надання транспорту для щоденного перевезення на роботу і з роботи працівників, які проживають на відстані до 100 км від місця роботи
Безробітні особи, які працювали у сфері охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> • Програма "Ескулап" 	
Особи, звільнені з місць позбавлення волі	<ul style="list-style-type: none"> • Проект соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, через професійне навчання та освіти 	<ul style="list-style-type: none"> • Працевлаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі
Навчання майбутніх наставників безробітних і працюючих слухачів	<ul style="list-style-type: none"> • Програма "Якісна освіта для дорослих" 	
Програми і проекти сприяння підприємництву	<ul style="list-style-type: none"> • Національна програма безпроцентного кредитування інвалідів • Проект створення сімейних центрів • Проект "Я буду успішним" • Проект "До власного успіху через зміну професії" 	

Цільові категорії населення	Програми і проекти	Заходи для роботодавців
Навчання та підвищення кваліфікації працюючих громадян	<ul style="list-style-type: none"> Програма розвитку кадрових ресурсів, що фінансується з Соціального фонду ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> Підвищення професійного рівня працівників
Батьки та діти	<ul style="list-style-type: none"> Національна програма "Підтримка материнства" 	<ul style="list-style-type: none"> Працевлаштування самотніх батьків та/або матерів з дітьми до 3 років Працевлаштування безробітних матерів (усиновителів) з дітьми 3-5 років

Додаток 3. Мінімальні місячна заробітна плата у Болгарії

Рік	Період	Мінімальна місячна заробітна плата (у левах)	Мінімальний розмір оплати роботи за годину (у левах)	Постанова уряду
2000	1.01.2000 – 31.01.2000	67	0,39	
	1.02.2000 – 30.09.2000	75	0,45	№ 12/14.02.2000
	1.10. 2000 – 31.12.2000	79	0,47	№ 213/9.10.2000
2001	1.01 2001 – 31.03.2001	79	0,47	
	1.042001 – 31.09.2001	85	0,50	№ 64/16.03.2001
	1.10.2001 – 31.12.2002	100	0,59	№ 209/21.09.2001
2003	1.01.2003 – 31.12.2003	110	0,65	№ 1/3.01.2003
2004	1.01.2004 – 31.12.2004	120	0,71	№ 7/16.01.2004
2005	1.01.2005 – 31.12.2005	150	0,89	№ 12/21.01.2005
2006	1.01.2006 – 31.12.2006	160	0,95	№ 8/20.01.2006
2007	1.01.2007 – 31.12.2007	180	1,07	№ 324/06.12.2006
2008	1.01.2008 – 31.12.2008	220	1,30	№ 1/11.01.2008
2009	1.01.2009 – 31.12.2009	240	1,42	№ 1/10.01.2009

Додаток 4. Статті 10, 11 Порядку застосування Закону "Про соціальну допомогу"

Стаття 10

(1) Щомісячна допомога призначається за умови задоволення особами/сім'ями таких вимог:

1. Житло, в якому проживає заявник (сім'я заявника), є її єдиним житлом і при цьому кількість кімнат у помешканні не перевищує такі обмеження:

- (а) одна кімната – для самотньої особи;
- (б) дві кімнати – для сім'ї з двох або трьох осіб;
- (в) три кімнати – для сім'ї з чотирьох осіб;
- (г) чотири кімнати – для сім'ї з п'яти та більше осіб;
- (д) на кожну особу з тих, що проживають спільно, має припадати не більше однієї кімнати.

2. Заявники не повинні бути зареєстрованими приватними підприємцями і володіти капіталом компанії.

3. Заявники не повинні мати незадоволених грошових вимог, депозитів, акцій та цінних паперів, а сукупна вартість активів на одного члена сім'ї заявника не повинна перевищувати 500 левів. При цьому вартість акцій та облігацій, одержаних в результаті масової приватизації, не враховується.

4. Заявники не повинні володіти рухомим та нерухомим майном, яке може бути джерелом доходів, за винятком предметів повсякденного вжитку.

5. Заявники не повинні мати укладених договорів про надання нерухомого майна в обмін на догляд за ними чи підтримку. Ця вимога не поширюється на випадки, коли догляд чи підтримка надаються студентами, безробітними та інвалідами.

6. Заявники не повинні були передавати свою житлову нерухомість або її частину протягом останніх 5 років.

6а. Заявники не повинні були укладати договори про передачу власності на свою житлову нерухомість іншим особам протягом останніх 4 років.

7. Заявники – безробітні особи – мають бути зареєстровані у відділах праці протягом щонайменше 6 місяців, що передують подачі заяви на призначення соціальної допомоги, і впродовж цього періоду вони не повинні відхиляти пропозиції роботи або участі у курсах професійного навчання, що організуються відділами праці.

(2) Вимоги частини 1 статті 1 не поширюються на осіб, які проживають у власному житлі, де також проживає член сім'ї, котрий втратив працездатність на 50% і більше або є тяжкохворим, а також на випадки, коли помешкання не може бути джерелом додаткового доходу через неможливість здавання його в оренду, поганий технічний чи гігієнічний стан або з інших причин.

(3) Вимога щодо реєстрації у відділі праці, встановлена частиною 7 статті 1, не поширюється на випадки призначення соціальної допомоги:

- (а) батькам, які виховують дітей віком до 3 років;
- (б) особі, яка втратила працездатність на 50% і більше;

- (в) особі, яка доглядає за тяжкохворим членом сім'ї або проживає разом з тяжкохворою особою;
 - (г) психічнохворим особам, чиє психічне захворювання засвідчене довідкою відповідного спеціалізованого медичного закладу;
 - (д) особам віком понад 18 років, які навчаються у середніх чи середніх спеціальних навчальних закладах (денна форма навчання);
 - (е) вагітнім жінкам, починаючи з третього місяця вагітності.
- (4) Вимога щодо тривалості періоду, зазначеного в частині 7 статті 1, не поширюється на осіб, які зареєструвалися у відділі праці протягом місяця після:
- (а) завершення періоду догляду за дитиною віком до 3 років;
 - (б) досягнення віку 16 років дітьми, які не навчаються у середній школі;
 - (в) звільнення з військової служби;
 - (г) завершення роботи за програмами зайнятості або сезонної роботи;
 - (д) закінчення соціального ремісничого училища або спеціалізованої школи;
 - (е) оформлення постійного проживання у Болгарії, одержання політичного притулку або статусу біженця;
 - (є) завершення строку дії висновку територіальної або державної експертної медичної ради про втрату працездатності на 50% і більше.

Стаття 11

Зазначені нижче особи не мають права на одержання щомісячної допомоги відповідно до статті 9:

- 1) дорослі особи віком до 30 років, які проживають разом з батьками, якщо дохід на члена сім'ї перевищує трикратний гарантований мінімальний дохід за винятком випадків, коли такі особи та/або їхні батьки є інвалідами;
- 2) особи, у яких є родичі, котрі зобов'язані доглядати за ними згідно з вимогами закону;
- 3) особи, які перебувають понад 30 днів у медичних, соціальних, освітніх чи військових закладах;
- 4) студенти вищих навчальних закладів денної, заочної та вечірньої форми навчання та студенти приватних навчальних закладів за винятком студентів-інвалідів, вагітних жінок і батьків з дітьми віком до 3 років;
- 5) особи, до яких протягом останніх трьох років за рішенням суду застосовувалися санкції через приховування доходів;
- 6) особи, які відмовилися одержувати земельні ділянки чи обробляти земельні ділянки, виділені у поточному році з державного чи міського земельного фонду, за винятком осіб, які втратили працездатність за висновком експертної медичної ради;
- 7) особи, які подорожували за кордон за власний кошт протягом останніх 12 місяців за винятком виїзду за кордон на лікування або у зв'язку зі смертю члена сім'ї.